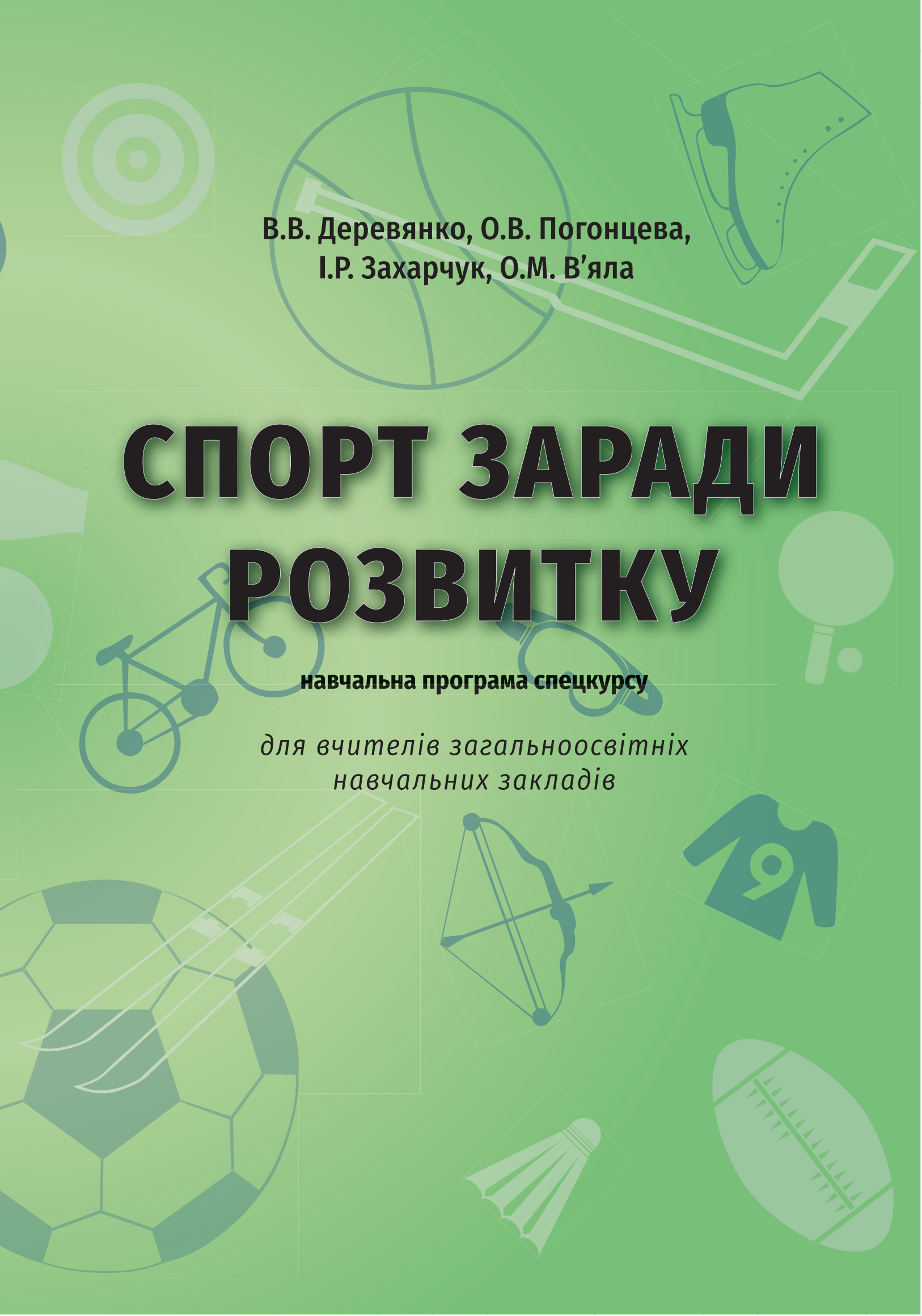

В.В. Деревянко, О.В. Погонцева,
І.Р. Захарчук, О.М. В'яла

СПОРТ ЗАРАДИ РОЗВИТКУ

навчальна програма спецкурсу

*для вчителів загальноосвітніх
навчальних закладів*

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

СПОРТ ЗАРАДИ РОЗВИТКУ

В.В. Деревянко,
О.В. Погонцева,
І.Р. Захарчук,
О.М. В'яла

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА
СПЕЦКУРСУ

ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ

Київ
Видавництво «Фенікс»
2017

Рецензенти:

Бобровник Сергій Ілліч, начальник Київського міського відділення (філії) Комітету з фізичного виховання та спорту Міністерства освіти і науки України, майстер спорту з легкої атлетики, кандидат педагогічних наук;

Боляк Андрій Анатолійович, професор кафедри фізичної культури та спортивної майстерності Київського Університету імені Бориса Грінченка, доцент, кандидат наук з фізичного виховання та спорту;

Гельфанд Едуард Юхимович, заслужений працівник фізичної культури і спорту України, вчитель-методист загальноосвітнього навчального закладу.

*Схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах
комісією з фізичної культури Науково-методичної Ради з питань освіти
Міністерства освіти і науки України
(лист Інституту модернізації змісту освіти від 05.05.2017 № 21.1/12-Г-98)*

Підготовлено та видано за сприяння
Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та Німецького банку розвитку (KfW)
www.unicef.org.ua

Деревянко В.В., Погонцева О.В., Захарчук І.Р., В'яла О.М.

С73 Спорт заради розвитку: Навчальна програма спецкурсу / В.В. Деревянко, О.В. Погонцева, І.Р. Захарчук, О.М. В'яла. – Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. – 60 с.

ISBN 978-966-136-454-6

Видання має на меті навчання вчителів загальноосвітніх навчальних закладів та викладачів закладів післядипломної педагогічної освіти навичок використання спорту та фізичної активності як важливого та ефективного інструменту подолання конфліктів, зменшення соціального напруження в підліткових колективах, зменшення рівня агресії; збільшення мотивації до самореалізації та навчання; підвищення рівня толерантності серед школярів.

Програма спрямована на розвиток у школярів відповідних соціальних навичок: робота в команді, протистояння негативним соціальним впливам оточення, співчуття, повага до незнайомої людини та її прав, запобігання конфліктам і їх конструктивне розв'язання, переговори, покращення комунікативних навичок, розуміння необхідності порозуміння, примирення, прощення та ефективна колективна взаємодія.

Видання буде корисним у роботі вчителям фізичної культури та основ здоров'я, викладачам закладів післядипломної педагогічної освіти; студентам вищих навчальних закладів педагогічного та фізкультурного напрямку підготовки; психологам та соціальним працівникам, методистам.

УДК: 373.091.21:796.011.1

ПЕРЕДМОВА

Останнім часом в Україні все більш актуальною постає проблема насильства, некерованої агресивної поведінки практично серед всіх верст населення, але особливо гостро питання постає в умовах загальноосвітніх навчальних закладів. Такій ситуації посприяло багато факторів, серед яких: погіршення соціально-економічного становища багатьох родин та соціальна нерівність; вимушена внутрішня міграція в Україні через військовий конфлікт на сході країни; збільшення рівня агресії, незадоволення та непорозуміння серед багатьох верств населення, що звичайно накладає свій відбиток на поведінці дітей та підлітків. Також цьому сприяє практична відсутність цілеспрямованої фізреабілітаційної діяльності та профілактичної соціальної роботи з дітьми та підлітками, особливо в умовах загальноосвітніх навчальних закладів.

Ні для кого не є таємницею, що багато технологій та методів запобігання певним станам та явищам в умовах загальноосвітніх навчальних закладів, які негативно впливають на здоров'я людини, зокрема дитини та підлітка, тільки декларуються, але не реалізуються практично.

Спорт і фізична рекреація мають важливу та чітко визначену роль у процесі припинення злочинної та агресивної поведінки особистості. Як і для багатьох інших речей, спорт може сприяти поліпшенню соціальних умов, структурувати заняття та час, підтримувати фізичне та психічне самопочуття, позитивну ідентичність, навчання та можливості працевлаштування. Всі ці зміни можуть сприяти припиненню злочинної поведінки.

Саме тому з позицій сьогодення є вкрай необхідним створення відповідного продукту для практичного використання фахівцями галузей фізичної культури та здоров'я, педагогіки, психології та соціології, який допоможе їм якісно та ефективно впливати на процес гармонійного фізичного та психоемоційного розвитку особистості на кожному етапі навчання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Таким рішенням означеної проблеми в Україні на сьогодні є проект ЮНІСЕФ «Спорт заради розвитку», який покладено в основу програми спецкурсу.

Навчальна програма спецкурсу «Спор заради розвитку» може бути корисна для використання викладачам закладів післядипломної освіти, магістрам вищих навчальних закладів (педагогічним факультетам, інститутам та факультетам фізичного виховання тощо).

Розділ 1

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З МІЖНАРОДНИМ ТА ВІТЧИЗНЯНИМ ДОСВІДОМ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОГРАМИ «СПОРТ ЗАРАДИ РОЗВИТКУ»

Гра та неформальні заняття спортом (фізичною активністю) вже протягом тривалого часу вважаються необхідними умовами для здорового розвитку дітей (фізичного, психоемоційного та соціального).

Спорт став універсальною мовою, яка охоплює цінності веселощів, дружби, дисципліни та досягнень. Залишається незрозумілим, як і чому насильство повинно перешкоджати цим цінностям. Але у спорті відсутній імунітет від проблем насильства, які зачіпають усі сфери життя: сім'ю, роботу, навчання або громадське життя. Дослідженнями доведено, що свідчення наявності насильства проти дітей у спорті є незаперечними, але одночасно з цим існує гостра потреба у додаткових дослідженнях з цього питання.

З тих само причин уряди багатьох розвинених країн та міжнародні організації, як-от ЮНІСЕФ, почали використовувати спорт як засіб реалізації своїх програм. Міжнародна спільнота розглядає спорт як потужний засіб досягнення Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ), ухвалених на Саміті тисячоліття ООН у вересні 2000 р. Відтак, спорт визнається цінним інструментом для втілення у життя міжнародних цілей.

Окрім цього, Представництва ЮНІСЕФ у різних країнах вживають заходів для забезпечення інтеграції комплексного підходу до захисту прав дітей до усіх своїх програм, пов'язаних зі спортом, у тому числі «Право на гру» та «Спорт для миру і розвитку». Стратегії, які використовуються ЮНІСЕФ, передбачають покращення сприйняття та усвідомлення вчителями та тренерами в питаннях захисту прав дітей, а також включення індикаторів із захисту прав дітей до моніторингу своїх програм. Іншими важливими компонентами роботи ЮНІСЕФ у напрямку реалізації прав дітей є недискримінація та залучення дітей з інвалідністю і діечат до своїх заходів.

ЮНІСЕФ пропагує спорт (свідому фізичну активність) як основний засіб розробки та реалізації програм у сфері розвитку та миру. Як провідна світова установа з питань захисту прав дітей ЮНІСЕФ визнає, що необхідно зосереджувати зусилля на захисті прав дітей та протидії насильству у рамках самого спорту. У кожної дитини є право на гру. Лише тоді, коли буде визначено і подолано найгірші аспекти спорту, тоді спорт можна безпечно використовувати для того, щоб допомогти дітям досягати найкращих результатів.

Фізична активність сприяє здоровому зростанню та розвитку дітей. Лікарям та дослідникам і до сьогодні важко визначити, наскільки інтенсивними можуть бути вправи, тренування та змагання для дітей різного віку та етапів розвитку. Не в останню чергу це пов'язано з тим, що різні діти ростуть та розвивають свої навички з різною швидкістю – це означає, що вік дитини не може бути хорошим показником ступеня її зрілості. Рекомендації щодо фізичних тренувань залежать від ступеня зрілості/навичок спортсмена та вимог, що встановлюються конкретними видами спорту. За існуючими медичними та статистичними даними жодного летального випадку з дітьми та підлітками не траплялося саме під час ігрової діяльності.

Спортивні тренувальні програми не повинні викликати занадто сильних больових відчуттів у дітей-спортсменів. Перевищення меж, встановлених цими програмами, може призводити до травм та «перетренування».

Міжнародне співтовариство із попередження насильства і недбалості щодо дітей використовує таке визначення емоційного насильства: «Неспроможність створити відповідні до рівня розвитку та сприятливі для дитини умови, у тому числі відсутність основної особи, до якої дитина може відчувати прив'язаність, щоб у неї могли повноцінно та стабільно розвиватися емоційні та соціальні компетенції відповідно до її особистого потенціалу та умов, в яких вона живе. Можливо, це дії щодо дитини, які з високою вірогідністю можуть нашкодити здоров'ю дитини або її фізичному, розумовому, духовному, моральному чи соціальному розвитку. Ці дії мають у розумній мірі бути під контролем батьків або осіб, яким дитина довіряє або які мають повноваження щодо неї і вплив на неї. Такі дії можуть включати в себе обмеження руху, приниження, розповсюдження негативної інформації про дитину, звинувачення її у всіх проблемах, погрози, залякування, дискримінацію, висміювання та інші нефізичні форми ворожого ставлення та неприйняття дитини».

Булінг (або цькування) у спорті та у загальноосвітніх навчальних закладах може визначатися як ворожі або образливі дії проти дітей-спортсменів, учнів, яких вважають «іншими». Ці дії можуть включати в себе словесні образи, фізичні або емоційні домагання, коментарі, що принижують або ображають, обзивання, образливі жести, глузування, напади або «жарти», образливі надписи, приниження, виключення, дратівливі зауваження, висміювання або погрози, відмову взаємодіяти або співпрацювати з іншими спортсменами через такі відмінності як стать, сексуальна орієнтація, релігія або національність.

Коли благополуччя дітей залежить від певних дорослих, вони стають прив'язаними до них, і це відчуття прив'язаності може провокувати бажання задовольняти дорослого.

Слід окремо звернути увагу вчителів загальноосвітніх навчальних закладів на етичні кодекси, кодекси поведінки і практики, на яких ґрунтується програма «Спорт заради розвитку» в світових масштабах. Наприклад, Міжнародний комітет з чесної гри («Fair Play») працює з міжнародними та національними організаціями у сфері спорту та освіти, професійними спортсменами, дітьми, підлітками та тренерами. Одним із головних завдань Комітету є присудження та вручення щорічної міжнародної нагороди за чесну гру. Такі нагороди отримують і відомі чемпіони у жіночих та чоловічих видах спорту, і менш відомі спортсмени, початківці та молоді люди. Організація виходить із принципу, що чесна гра важливіша за виграш будь-якою ціною.

Місія Panathlon International – просувати етичні практики в юніорському спорті. Особливо багато членів цієї організації знаходиться в країнах Європи та Південної Америки. У 2004 р. було ухвалено Декларацію Panathlon з етики в юніорському спорті, в якій організація бере на себе зобов'язання встановити «чіткі правила поведінки для розповсюдження позитивних цінностей у юніорському спорті».

Спортивна рада Ірландії в 1996 р. розробила Етичний кодекс та належні практики дитячого спорту, мета якого – створити переваги для кожного, хто приймає участь у дитячому спорті. Дотримуючися принципів, політики та практичних настанов, включених до цього кодексу, дорослі спортивні лідери можуть сприяти створенню безпечного та приємного спортивного середовища для дітей, а керівні принципи цього кодексу побудовані на засадах Конвенції з прав дитини та відповідають національному законодавству в цій сфері.

Декларація про очікування щодо чесності у спорті, ухвалена Канадським центром з етики у спорті, стала першою національною стратегією просування етичних принципів у спортивному середовищі. На її основі пізніше розроблена Стратегія справжнього спорту, яка містить керівні принципи щодо колективного і добровільного процесу зміни ставлення, цінностей та поведінки на різних рівнях спорту. Початкова Декларація була ухвалена федеральним урядом та урядами провінцій і територій у 2001 р. під час проведення Канадських ігор в Лондоні, Онтаріо.

Належні приклади ініціатив у сфері «Спорт заради розвитку» засновані на праві дітей на безпечну гру. Існують побоювання щодо короткострокових навчальних таборів або турнірів на рівні громади, яким бракує інфраструктури із захисту дітей, яка охоплювала б такі питання як: підвищення обізнаності, належні правила відбору спортивного персоналу та волонтерів, освіта, підготовка та механізм перенаправлення. Без такої системи проблема насильства проти дітей може ігноруватися або приховуватися.

Рис. 1.1. Концепція навчальної програми спецкурсу «Спорт заради розвитку»

Основна ідея програми «Спорт заради розвитку» це свідома, безпечна участь дитини/підлітка/молоді у будь-якій фізичній діяльності (заняття фізичною культурою, гурткова робота, спортивно-оздоровчі секції, спортивно-оздоровчі табори, ігрова шкільна та позашкільна діяльність, спортивні свята тощо), яка сприяє розширенню теоретичних відомостей особистості про вплив фізичної культури на організм людини, необхідність збереження та відновлення здоров'я людини; розширюватиме коло її практичних умінь та навичок задля реалізації отриманих знань, при цьому будь-яка фізична активність має сприяти покращенню соціального здоров'я особистості, а саме: уникненню напружених ситуацій в родині, колективі; покращенню комунікативних навичок в окремих вікових групах (класи, гуртки тощо), при спілкуванні різних вікових груп (різні за віком класи; батьки, вчителі, тренери, інструктори та діти); підвищенню рівня емпатії та толерантності кожного учасника взаємодії (фізичної активності); попередженню виникнення агресивних, неповажних стосунків один до одного, особливо серед підлітків та молоді; розкриттю індивідуальності кожної особистості задля ефективної взаємодії команди/колективу тощо.

Особливої уваги потребує від вчителів загальноосвітніх навчальних закладів «Теорія змін», яка також покладена в основу програми «Спорт заради розвитку», оскільки вона розкриває механізми, принципи, етапи

та методи, завдяки яким відбуваються зміни особистості. «Теорія змін – засіб, що показує шлях організації від потреб та діяльності до якісних результатів та впливу на ситуацію; описує зміни, які ви хочете зробити, та кроки, необхідні для здійснення цих змін. Теорія змін визначає припущення, що лежать в основі ваших моделей. За можливості ці припущення мають бути підкріплені доказовою базою».

Рис. 1.2. Етапи впливу спорту на особистість крізь призму теорії змін

Переваги спорту крізь призму теорії змін полягають у наступному:

- ① Зробити аргументацію особистості про користь спорту (фізичної активності) більш чіткою і переконливою.
- ② Упорядкувати існуючі емпіричні свідчення про користь певних різновидів фізичної активності та елементів спорту в цивільних умовах, навіть у місцях позбавлення волі (для підлітків та молоді).
- ③ Визначити ті аспекти, до яких факти є менш переконливими, і де потрібні додаткові дослідження.
- ④ Надати практичним спеціалістам методичку для розробки «Теорій змін» щодо конкретних спортивних програм на основі викладених концепцій та підходів.

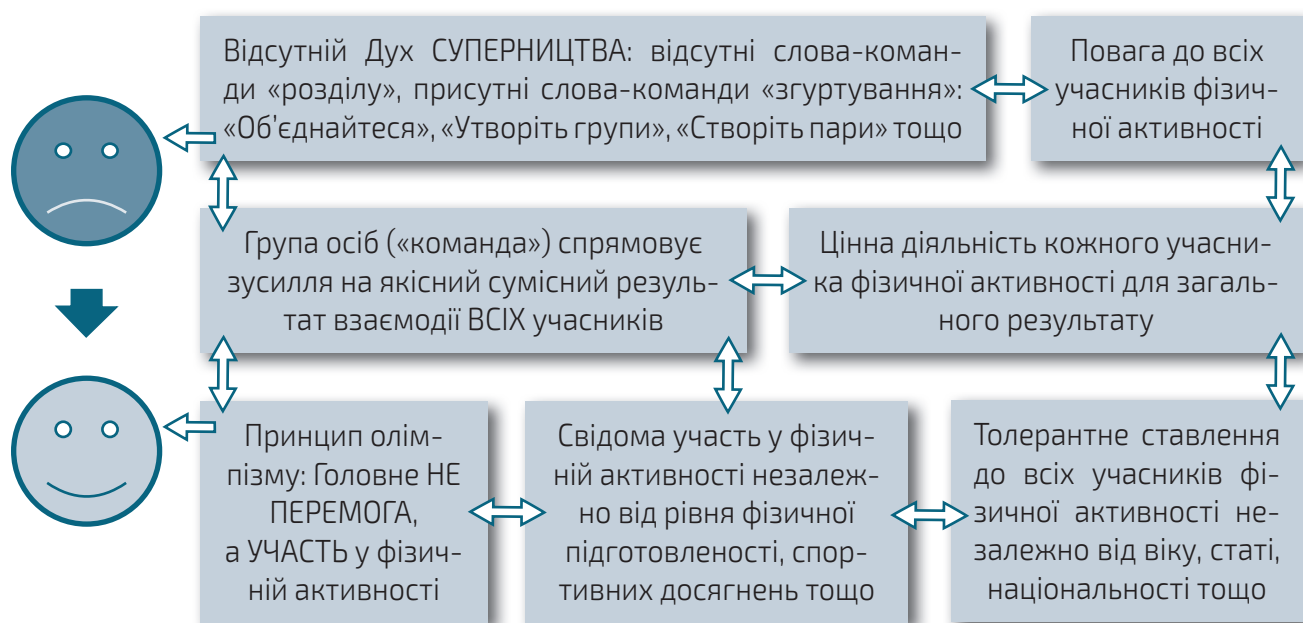

Рис. 1.3. Основні принципи, покладені в концепцію програми «Спорт заради розвитку»

Основна мета «Теорії змін» щодо потенціалу спорту та фізичної активності в житті особистості – поліпшення якості та результативності реалізації програм.

Головним завданням програми «Спорт заради розвитку» є перетворення спортивної спільноти на абсолютно безпечне середовище для дітей – таке, в якому вони безперешкодно можуть реалізувати свої права людини – вимагає і часу, і політичної волі.

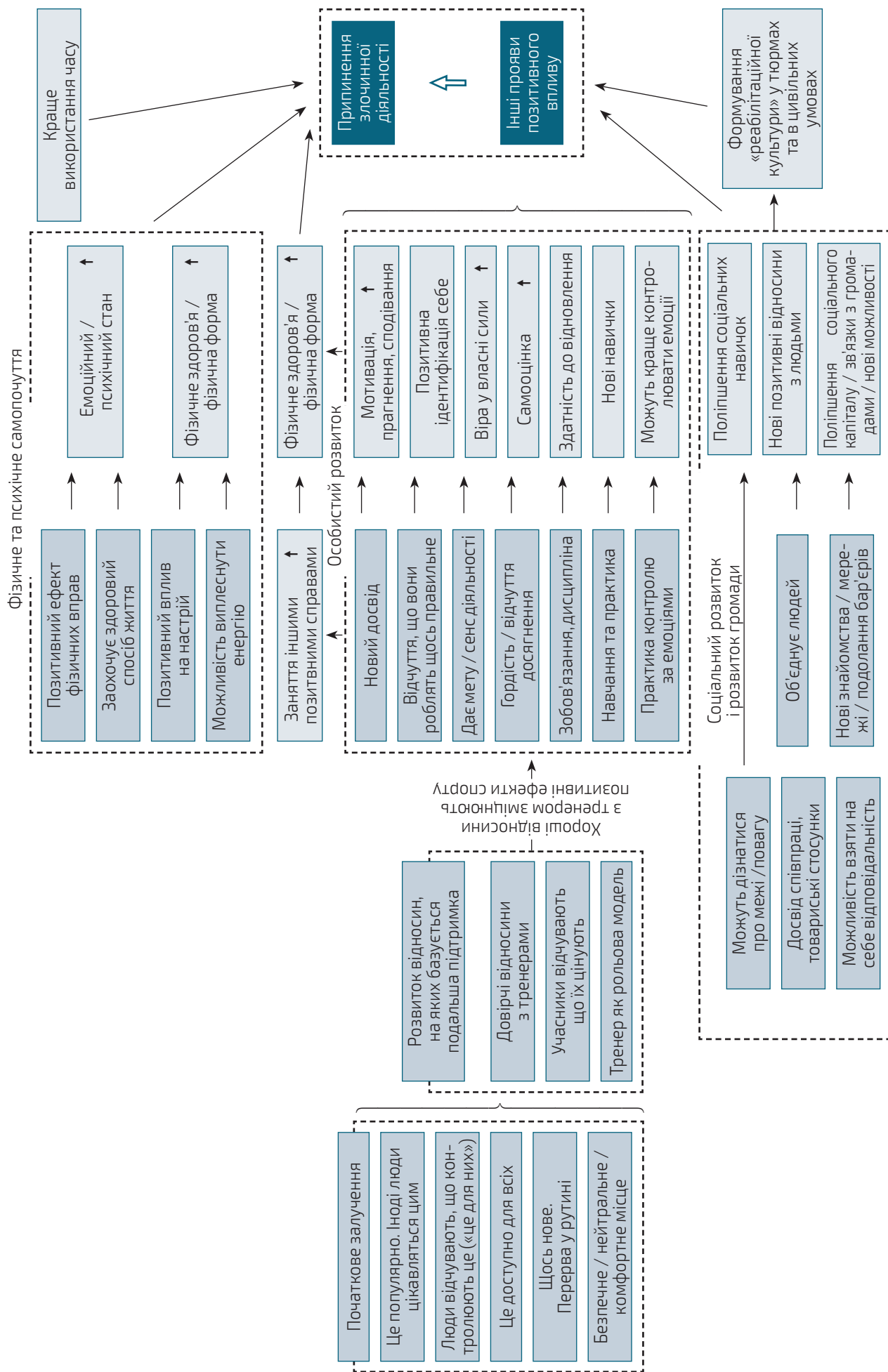

Рис. 1.4. Модель застосування навчальної програми спецкурсу «Спорт заради розвитку» та її вплив на категорії здоров'я людини

Розділ 2

СТРУКТУРА ЗМІСТУ, ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕОРЕТИЧНОГО ТА ПРАКТИЧНОГО БЛОКІВ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ СПЕЦКУРСУ «СПОРТ ЗАРАДИ РОЗВИТКУ»

Мета курсу – надання теоретичних відомостей про вплив спорту (фізичної активності) на організм людини як ефективної технології розвитку фізичних якостей, покращення функціональних можливостей всіх систем життєзабезпечення організму, збереження та відновлення фізичного та психоемоційного здоров'я особистості, а також важливого аспекту зміни його соціального здоров'я та благополуччя.

Головним завданням спецкурсу є надання практичних умінь та навичок, які допоможуть вчителю загальноосвітнього навчального закладу ефективно впливати на поведінку школяра з метою запобігання соціальних напружень, подолання непорозумінь, підвищення рівня толерантності та емпатії, покращення комунікативних навичок; розвиток здібностей діяти сумісно для досягнення спільної мети та результату, але при цьому зберігати індивідуальність кожної особистості, яка приймає свідомо участь у запропонованій діяльності (фізичній, творчій тощо); подолання та розуміння національних відмінностей всіх людей у світі тощо.

У відповідності до мети спецкурсу навчальної програми «Спорт заради розвитку» визначено наступні завдання, які мають бути вирішені протягом впровадження проекту на базі загальноосвітніх навчальних закладів:

- 1 Познайти учасників з концепцію «Спорт заради розвитку».
- 2 Представити досвід впровадження програм «Спорт заради розвитку».
- 3 Ознайомити учасників з механізмом розробки та особливостями впровадження програм «Спорт заради розвитку» в Україні.
- 4 Надати теоретичні відомості про виникнення булінгу; особливості його поширення та профілактики як поведінкового феномену в дитячому та підлітковому середовищі.
- 5 Оволодіти навичками та умінями проведення навчальних заходів у межах навчальної програми спецкурсу «Спорт заради розвитку», зокрема на впровадженні її складової частини – «Спорт проти булінгу» в Україні.
- 6 Навчитися проводити моніторинг та оцінку внеску програми «Спорт заради розвитку» в Україні та навчальних заходів, занять та тренінгів, уроків фізичної культури з питань спорту протидії булінгу.

Структура навчальної програми спецкурсу «Спорт заради розвитку» та характеристика теоретичного та практичного блоку, які розкривають умови для ефективної її реалізації

1	Тема: «Спорт заради розвитку» – ознайомлення з навчальною програмою спецкурсу (3 год.):
	Теоретична частина (1 год.): Цілі, завдання та зміст навчальної програми «Спорт заради розвитку». Принципи реалізації та умови ефективного впровадження навчальної програми спецкурсу «Спорт заради розвитку» на базі загальноосвітніх навчальних закладів України. Особливості застосування обладнання та нестандартної методики під час проведення занять за програмою спецкурсу «Спорт заради розвитку». Правила поведінки для учнів, вчителів, інструкторів, батьків під час проведення занять фізичною культурою та тематичних занять-тренінгів за навчальною програмою спецкурсу «Спорт заради розвитку». Правила безпеки під час реалізації навчальної програми спецкурсу «Спорт заради розвитку» в умовах загальноосвітніх навчальних закладів України. Умови та правила проведення занять під час реалізації навчальної програми спецкурсу «Спорт заради розвитку». Практична робота (2 год.): Знайомство та інтеграція групи. Складання правил роботи у групі. Анкетування. Інтерактивні вправи на знайомство та командну роботу «Снігова куля», «Перше знайомство», «Мої очікування», «Молекула», «Мій знайомий...» (представлення колеги), «Інтерв'ю» (в різних формах). Вправи «Прийняття правил» та «Очікування» допомагають учням та викладачеві ефективно розподіляти час будь-якої взаємодії, зокрема фізичної активності; толерантно ставитися один до одного, діяти в команді задля загального результату, виявити обізнаність та очікування, уявлення учасників щодо програми «Спорт заради розвитку» тощо.
2	Тема: «Спорт заради розвитку в міжнародній перспективі. Стратегічна основа ЮНІСЕФ щодо спорту заради розвитку: «Спорт як інструмент сталого розвитку» (3 год.):
	Теоретична частина (1 год.): загальна інформація про діяльність Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) і проекту «Сприяння соціальній згуртованості та інтеграції внутрішньо переміщених осіб на сході України» та його складової «Спорт заради розвитку».

Учитель загальноосвітнього навчального закладу сприяє прийняттю правил для продуктивної роботи групи під час занять; показує необхідність вироблення і дотримання певних правил, за якими будується взаємодія людей у групі; допомагає школярам усвідомити власні очікування від занять за навчальною програмою спецкурсу «Спорт заради розвитку»; дуже важливим і необхідним є формулювання власних очікувань школяра та вчителя від кожного заняття: які знання, навички вони хотіли б отримати для подальшої життєдіяльності; що можна використувати на уроках з фізичної культури та інших уроках (руханки, фізкульт-хвилинки тощо), в позаурочній діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах з фізичної культури в контексті «спорт заради розвитку».

Учитель вчить висловлювати власні очікування від занять: «*я очікую...*» або «*навчання пройде успішно, якщо я досягну таких результатів...*»

Практична робота (2 год.): Продовження знайомства учасників – вправи «Корекція прийнятих правил» та «Бліц-інтерв'ю» (більш ґрунтовно розкрити партнера по грі, за новими аспектами), сприяють створенню доброзичливої атмосфери під час занять фізичною культурою, згуртованості групи, підтримці один одного при вирішенні колективних завдань, покращенню комунікативних навичок школярів, прояву толерантності; допомагають аналізувати, наскільки обрані умови діяльності позитивно впливають на отримання ефективного результату.

Вправи на активізацію «Молекула» та «Овації» сприяють формуванню навичок ефективної колективної діяльності; створенню атмосфери довіри та доброзичливості для конструктивної роботи; вчать вільному прояву своїх емоцій, вільному декларуванню своїх думок та ідей; вчать помічати позитивні риси особистості серед оточуючих.

Вправа «Скринька понять» – сприяє розширенню теоретичної обізнаності учнів про представлену проблему – впровадження програм «Спорт заради розвитку» та «Спорт проти булінгу»; уточнює обізнаність вчителів та учнів загальноосвітніх навчальних закладів про поняття «Спорт заради розвитку», надає інформацію про основні поняття тренінгу («Сталий розвиток», «Спорт заради сталого розвитку»).

Вправа «Континуум-діяльність» сприяє закріпленню усвідомлення вчителями і учнівською молоддю поняття «спорт заради розвитку»; «Спорт у контексті глобальних цілей сталого розвитку» – сприяє підвищенню обізнаності учасників про глобальні

	цілі сталого розвитку; надає інформацію про концепцію ЮНІСЕФ «Спорт заради розвитку»; «Спорт як інструмент соціальних змін для досягнення завдань сталого розвитку в Україні» – сприяє саморозвитку особистості, спонукає людину до активної інтелектуальної діяльності, формує навички аналізування, уміння чути та слухати колег в групі, разом з якими виконується спільна діяльність; розвиває навички індивідуальної ефективної роботи в групі для досягнення якісного загального результату; Вправа «Вагончики» (І етап) – спряє швидкому та наочному виявленню очікувань, емоцій, сподівань, побажань, узагальнень; показує динаміку змін в процесі дії тощо; надає можливість отримати зворотний зв'язок від учасників.
З	Тема: «Спорт заради розвитку» з основною увагою до протидії булінгу в школах України: «Стратегії попередження булінгу» (3 год.): Теоретична частина (1 год.): інформація відносно сучасної точки зору на булінг; розуміння причин виникнення булінгу та умов його поширення в шкільному середовищі; інформація щодо світової ситуації відносно булінгу; акцент на особливостях підліткового віку підводить до розуміння, що в підлітковому віці суттєво підвищується ризик виникнення девіантної поведінки, в тому числі насильства (булінгу); сприяє усвідомленню учасниками наявності проблеми булінгу в Україні; інформація про варіанти залучення дітей та молоді до реалізації програми «Спорт заради розвитку»; ознайомлення з досвідом Бразилії, Португалії та Швейцарії щодо впровадження програми «Спорт заради розвитку». Практична робота (2 год.): Вправа на активізацію «Здоровенькі були!» – дозволяє створити позитивний настрій, покращити психоемоційний стан в колективі, згуртувати колектив до подальшої діяльності. Вправа «Рефлексія попереднього заняття» – актуалізує знання, отримані на попередньому занятті, встановлює зв'язок між заняттями. Вправа «Знайомство» – необхідно презентувати свої позитивні набуті риси характеру чи вміння у групі. Вправа «Повторення правил роботи групи» – повторює правила роботи в групі; сприяє створенню атмосфери довіри та доброзичливості для конструктивної роботи на занятті; вправа «Очікування» – визначає очікування учасників програми щодо подальшої діяльності.

	Вправа «Дії щодо попередження булінгу» – допомагає визначити ефективні дії щодо попередження та усунення булінгу; вправа «Спорт як інструмент у запобіганні та припиненні булінгу» – надає учасникам інформацію щодо теорії змін, яка є основою для використання спорту як інструменту у запобіганні та припиненні булінгу, злочинної поведінки, показує, що визначення ролі спорту для сталого розвитку потребує використання теорій та концепцій зміни поведінки, «Аналіз практики у сфері спорту заради розвитку». Вправи «Діти та підлітки як об’єкт та суб’єкт програм «Спорт заради розвитку» та «Підлітки як цільова група програми «Спорт заради розвитку»; «Що таке булінг?» та «Булінг з точки зору міжнародної перспективи та реалії в Україні».
4	Тема: «Спорт – інструмент сталого розвитку»: розробка і проведення занять з питань спорту протидії булінгу в школах України» (3 год.): Теоретична частина (1 год.): інформація щодо практики у сфері спорту заради розвитку; щодо універсальної моделі зміни поведінки; сприяння усвідомленню того, що для зміни девіантної (злочинної) поведінки потрібні певні зусилля; наголосити, що порушене здоров’я (будь-яку його категорію) неможливо повністю відновити – тому збереження здоров’я та профілактика захворювань завжди ефективніше, ніж лікування; характеристика посібника для практичних працівників «Навчання через гру. Ранній розвиток дитини на основі спорту та гри»: 1) структура програм; 2) принципи та практичне керівництво; 3) розвивальні заняття та ігри; 4) навчальні засоби та ігри. Посібник для вчителів «Як залучати дітей до активності»: 1) активні діти успішніші. Принципи активного навчання; 2) фізична активність у класі. Руханки. Активні уроки. Практична робота (2 год.): Вправа «Аналіз практики у сфері спорту заради розвитку» сприяє усвідомленню учасниками, яким чином спорт може сприяти сталому розвитку; вправа «Спорт як інструмент соціальних змін для досягнення завдань сталого розвитку в Україні» акцентує увагу учасників на тому, що спорт може використовуватися як інструмент соціальних змін для досягнення завдань сталого розвитку в Україні. Вправа на активізацію «Будинки й господарі» – створює позитивний настрій; сприяє покращенню комунікації, підвищенню рівня толерантності, етнічній та національній рівності; активізує учасників; готує їх до подальшої роботи тощо.

Вправа «Скріпка» / «Чистий лист паперу» – наочно демонструє неможливість 100 %-го відновлення об'єкта після пошкодження; провести паралелі, зробити висновки.

Вправа «Практична діяльність» – складання та проведення занять з фізичної культури за тематикою протидії булінгу («Підтримка», «Виправлення поганої звички»; «Після помилки»; «Надання допомоги»; «Зміни», «Я дію щиро та чесно»; «Допомога другові», «Мій друг – моя опора», «Вплив добрих слів», «Командна взаємодія» тощо); ознайомлює учасників з методикою проведення занять «Спорт проти булінгу», «Спорт заради розвитку» та допомагає учасникам підготуватися до проведення занять, продемонструвати уроки, заняття, надати зворотний зв'язок.

Вправа «Вагончики» (II етап) – спряє швидкому та наочному виявленню очікувань, емоцій, сподівань, побажань, узагальнень; показує динаміку змін в процесі дії тощо; надає можливість отримати зворотний зв'язок від учасників.

5

Тема: «Моніторинг та оцінка програм, проектів з питань спорту заради розвитку»: заняття та програми з питань протидії булінгу (3 год.):

Теоретична частина (1 год.): охарактеризувати п'ять етапів моніторингу: 1) підготовка моніторингу; 2) активний збір даних; 3) узагальнення отриманих даних та їх співставлення (порівняння) із заходами та індикаторами соціальних програм; 4) визначення причин, які привели до невиконання або порушення запланованого. Внесення пропозицій щодо покращення стану справ; 5) поширення звіту серед відповідальних виконавців. Для якісного здійснення моніторингу потрібен інструментарій – три групи джерел: 1) Персональні – від конкретних осіб – при проведенні опитування важливо визначати не тільки думку, а й перевірити факти; 2) Спостереження – шляхом спостереження, фізичного вимірювання. Перед проведенням спостереження готується «карта спостереження»; 3) Нормативні – шляхом вивчення документів, які існують, або прийняті в інтересах реалізації програми.

Практична робота (2 год.): Вправи «Моніторинг та оцінка результатів реалізації програм/проектів», «Моніторинг та оцінка: суть та види» – розглядається концепція та практика здійснення моніторингу реалізації програм або проектів; вправи «Моніторинг та оцінка програм» та «Спорт заради розвитку в Україні» – вчать учасників передбачити мож-

ливий вплив, який здійснять проекти у сфері спорту заради розвитку; вправи «Сходи участі», «Дві шеренги»: ілюструють учасникам необхідність дотримання принципів командної роботи; формують навички роботи в команді; формують навички діагностування рівня участі громади вчителів у вирішенні проблеми булінгу.

Вправи на активізацію «Дві шеренги» та «Молекула». Активізують учасників групи та підвищують їх емоційний настрій; допомагають об'єднувати в малі групи за різними умовами (колір одягу, волосся, очей, тип одягу – спідниці, джинси, светри; місце народження – на Сході, Півдні, Півночі чи Заході країни або з інших країн тощо); при наявності закордонних учасників фізичної активності сприяє толерантному ставленню до іноземних громадян, їх мови, традицій, особливостей одягу; вчать помічати не зовнішні ознаки відмінностей, а навпаки – шукати спільні позитивні індивідуальні риси в кожній людині – доброзичливість, комунікабельність, усміхненість, доброту тощо.

Вправа «Вагончики» (III етап) – спряє швидкому та наочному виявленню очікувань, емоцій, сподівань, побажань, узагальнень, показує динаміку змін в процесі дії тощо; надає можливість отримати зворотний зв'язок від учасників.

6

Тема: «Поширення інформації щодо спорту заради розвитку» (3 год.):

Теоретична частина (1 год):

Вправа «Проект поширення інформації щодо спорту заради розвитку» – створює проекти поширення інформації щодо «Спорту заради розвитку»; вправа «Підсумкова анкета» – виявляє результат досягнення мети та завдань спецкурсу «Спорт заради розвитку» протягом впровадження навчальної програми; вправа «Оцінка за полярною діаграмою» («Пелюсткова діаграма») – оцінює ступінь загального рівня задоволеності в порівнянні до очікувань; виконання завдань; засобів фасилітації (презентації, види діяльності); часових проміжків (перерви, обідній час, час початку та закінчення заняття); логістики (конфігурація приміщення, кондиціонери, вода); ресурсів (роздаткові матеріали, буклети); змісту (занадто багато чи занадто мало); емоції.

Вправа «Аркуші добрих побажань»: ставить емоційну крапку на завершальному занятті навчальної програми спецкурсу «Спорт заради розвитку», сприяє створенню атмосфери доброзичливості, заохочення до подальших дружніх стосунків, розвитку партнерства.

Вправа «Рефлексія» – здійснюється аналіз роботи на попередніх заняттях; створюється атмосфера, в якій можливо буде якісно закріпити отримані знання.

Вправа «Знайомство» («Відшукай того, хто...»: має навички написання соціальних проектів/програм; використовує в особистому/професійному житті концепцію сталого розвитку; робить ранкову зарядку; вміє налагоджувати взаємостосунки з людьми; знає алгоритм розробки програми чи проекту; вважає себе відповідальною людиною; вважає себе хорошим управлінцем; знає, якими способами можна вирішити в навчальному закладі проблеми булінгу; проаналізувавши ситуацію в районі щодо сприяння спорту заради розвитку): надати учасникам змогу краще пізнати один одного, визначити можливості для подальшої співпраці.

Вправи «Правила», «Очікування» – під час обговорення слід використовувати запитання, які допоможуть розкрити важливість представленої теми в сучасному середовищі, дозволять отримати більше інформації про її актуальність для учнів та вчителів загальноосвітніх навчальних закладів: віднайти «резерви» учасників для її ґрунтовного розкриття та вирішення; виявити рівень теоретичної обізнаності членів групи про надану тему.

Вправа «Практична діяльність – проведення занять» – відпрацювати навички проведення уроків, презентувати напрацювання груп. Надати зворотній зв'язок.

Практична робота (2 год.):

Вправа «Проект поширення інформації щодо спорту заради розвитку».

Вправа «Вагончики» (III етап) спряє швидкому та наочному виявленню очікувань, емоцій, сподівань, побажань, узагальнень, показує динаміку змін в процесі дії тощо; надає можливість отримати зворотний зв'язок від учасників.

Вправи: «Підсумкова анкета», «Оцінка за полярною діаграмою», «Аркуші добрих побажань».

Разом за курсом: 18 годин (6 теоретичних/12 практичних)

Основною концепцією програми є об'єднання колективу, сумісна дія заради змін всіх і кожного. Саме тому викладач загальноосвітнього навчального закладу, тренер-інструктор, фахівець закладу післядипломної педагогічної освіти на заняттях, тренінгах при впровадженні програми спецкурсу «Спорт заради розвитку» постійно **об'єднує учасників** у малі групи (наприклад, за різновидом фізичної активності, якій людина надає перевагу: волейбол, футбол, хокей, гандбол, гребля, гімнастика тощо; за кольором одягу та інші варіанти). Головний акцент – відсутність змагання, розподілу, суперництва тощо.

Правила («Дотримуватися регламенту»; «Бути активними»; «Говорити по черзі, коротко, за темою і від свого імені»; «Не критикувати: кожен має право на власну думку»; «Бути позитивними» тощо), які приймають на початку впровадження спецкурсу, перед кожним заняттям та ін., допомагають фахівцю загальноосвітнього навчального закладу створити атмосферу довіри і підтримки, коли кожен учасник може виражати свої почуття, висловлювати власні думки без побоювання; формувати навички вирішення проблеми, участь у прийнятті рішень, здатність дивитися на ситуацію з погляду іншої людини. Для чого обговорюється кожне правило? Що воно означає? Для чого потрібне? І тільки після того, як весь колектив прийняв правило, вчитель записує його на аркуші паперу – аркуш постійно знаходиться перед очима всіх учасників взаємодії.

«Очікування» є структурною вправою спецкурсу «Спорт заради розвитку», яка повинна проводитися на кожному занятті та сприяє відпрацюванню навичок формування очікувань мети від кожної взаємодії; допомагає усвідомлювати власні досягнення на кожному з етапів впровадження спецкурсів «Спорт заради розвитку» та «Спорт проти булінгу». Дитина має засвоїти за допомогою викладача головне правило – І етап у реалізації планів та будь-яких дій в житті – це усвідомлене та чітке формування мети та відповідних завдань.

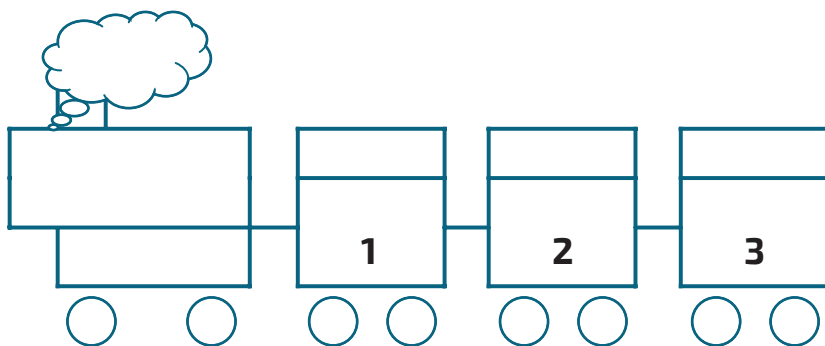

Рис. 2.1. Приклад візуалізації під час використання протягом спецкурсу інтерактивної вправи «Вагончики»

Ключові поняття, з якими повинен ознайомити викладач загальноосвітнього навчального закладу дітей та підлітків під час реалізації програми спецкурсу «Спорт заради розвитку»:

- ◆ **Сталий розвиток** – це розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби.
- ◆ **Спорт** (англ. *sport*, походить від давньофранцузького *disport* – «дозвілля», «розвага») – це усі форми фізичної активності, які сприяють покращенню фізичного і психічного благополуччя та соціальної взаємодії, такі як ігри, відпочинок, організовані змагальні види спорту та історично притаманні окремій країні види спорту та ігри.
- ◆ **Спорт** – це практичний та економічно ефективний спосіб, що сприяє досягненню цілей розвитку тисячоліття ООН. Спорт заради розвитку (СЗР) відноситься до використання спорту для досягнення глобальних цілей сталого розвитку.
- ◆ **Спорт** – це одночасно і засіб досягнення великої кількості ключових завдань ЮНІСЕФ, і ціль сама по собі, яка стосується реалізації права кожної дитини на гру.
- ◆ **Міжнародне визначення поняття «Спорт заради розвитку»:** Навмисне використання спорту, ігор та рухової активності є дієвим, практичним та ефективним інструментом, який має неабиякий внесок у досягнення цілей розвитку та розбудови миру, а також цілей співдружності націй, включно із цілями співдружності націй стосовно демократії та миру.

Протягом всього часу впровадження спецкурсу «Спорт заради розвитку» постійно звертаємося до вправи «Скринька понять», що дозволяє фіксувати увагу учнів таким чином, щоб збагачувати та розширювати їх понятійний апарат.

Завдання фахівця загальноосвітнього навчального закладу показати різницю між цілями діяльності, в яких основним інструментом (технологією) досягнення результату є спорт (фізична активність), а саме: результати спорту вищих досягнень (п'єдестал та спортивні розряди, визнання), розкриття таланту, спорту для всіх та спорту заради розвитку: 1) **Спорт для всіх** дає можливість мільйонам людей удосконалювати свої фізичні якості та рухові можливості, зміцнювати здоров'я і продовжувати творче довголіття; 2) Мета **спорту вищих досягнень (спорту для п'єдесталу)** – досягнення максимально можливих спортивних результатів або перемог на найбільших спортивних змаганнях; 3) Мета **спорту розкриття таланту** – виявлення задатків і здібностей дітей і підлітків, створення сприятливих передумов для найбільш повного розкриття їх потенційних можливостей, досягнення духовного і фізичного вдосконалення і на цій основі оволодіння висотами спортивної майстерності; 4) Мета **спорту заради розвитку** – привернути увагу до проблеми формування нової цінності.

При впровадженні спецкурсу «Спорт заради розвитку» викладач наголошує на тому, що глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року ви-

БУЛІНГ ТА СТРАТЕГІЇ ЙОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ
як визначити булінг, агресію та підколи?

КРИТИЧНІ ЗАПИТАННЯ	ПІДКОЛИ	АГРЕСІЯ	БУЛІНГ
Чи така поведінка взаємна?	Звичайно Приколи взаємні	Зазвичай Ні Зазвичай тільки один агресор	Ні Є особа, яка демонструє булінг, і жертва
Чи виглядає так, що люди проводять гарно час?	Звичайно Відбувається під час міцних позитивних стосунків	Ні Тільки один агресор	Ні Одна особа в стресі або їй завдана шкода
Чи така поведінка викликає задоволення?	Зазвичай Обидва отримують задоволення від постійних взаємних підколів	Зазвичай Ні Це може дратувати і ставити в незручне становище	Ні Булер намагається викликати страх
Чи таке траплялося раніше з цими людьми?	Так Відбувається, коли люди знайомі	Можливо Це може бути тільки один раз	Так Поведінка булінгу зазвичай повторюється
Чи хтось із них сильніший?	Ні Демонструє дуже близькі стосунки	Можливо Може трапитися, коли стосунки слабкі	Так Завжди дисбаланс сили

Рис. 2.2. Схема «Булінг та стратегії його попередження»

значено 17, при цьому для шести Глобальних Цілей спорт є інструментом заради розвитку (може використовуватися як інструмент для досягнення сталого розвитку):

Ціль 3. Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для кожного, незалежно від віку.

Ціль 4. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення до навчання впродовж усього життя для кожного.

Ціль 5. Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток.

Ціль 8. Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх.

Ціль 11. Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів.

Ціль 16. Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях.

Учитель загальноосвітнього навчального закладу протягом впровадження спецкурсу «Спорт заради розвитку» повинен наголошувати, що мета Глобальних цілей сталого розвитку – відзеркалення проблеми, а завдання – відзеркалення причин. Наприклад, мета – якісна освіта, проблема – відсутність якісної освіти; завдання – забезпечити рівний доступ дівчат та хлопців до доступної, якісної професійної та вищої освіти, причини – нерівні можливості дівчат та хлопців в отриманні освіти.

Фахівці загальноосвітніх навчальних закладів та викладачі закладів післядипломної педагогічної освіти повинні чітко усвідомлювати протягом всього навчання за проектом «Спорт заради розвитку» цільові групи, які найбільш вразливі від проблем, на вирішення яких спрямовані Глобальні цілі сталого розвитку – це діти та підлітки. При плануванні занять за тематикою спецкурсу вони враховують: фізіологічні особливості в підлітковому віці; психологічні та поведінкові особливості в підлітковому віці; як бачать підлітки самі себе – «підліток очима підлітка»; як дорослі бачать підлітка – «підліток очима дорослих». Саме тому важливо пам'ятати, що підлітковий вік традиційно вважається найважчим періодом в житті людини.

Булінг (bullying, від англ. *vully* – хуліган, забіяка, грубіян, насильник) визначається як утиск, дискримінація, цькування. Термін означає **тривалий процес свідомого жорстокого ставлення** (фізичного і психічного) з боку дитини або групи до іншої дитини або інших дітей.

Мотивацією до булінгу стають заздрість, помста, відчуття неприязні, прагнення відновити справедливість; боротьба за владу; потреба підпорядкування лідерів, нейтралізації суперника, самоствердження тощо.

Форми шкільного булінгу: а) різного виду знущання; б) задирство; в) фізичні й психічні приниження; г) бойкот та ігнорування; д) псування особистих речей; є) систематичні кепкування з будь-якого приводу – від національності до зовнішнього вигляду дитини; ж) кібербулінг, тобто знущання з використанням електронних засобів комунікації.

Типові риси учнів, схильних ставати булерами (норвезький психолог Д. Ольвеус): а) відчувають сильну потребу панувати й підпорядковувати собі інших учнів, переслідуючи власні цілі; б) імпульсивні й легко шаленіють; в) часто зухвалі та агресивні в ставленні до дорослих (передусім батьків і вчителів); г) не виявляють співчуття до своїх жертв; д) якщо це хлопчики, вони зазвичай фізично сильніші за інших.

Типові жертви булінгу мають свої характерні риси: а) тривожні, невпевнені в собі, з низькою самоповагою; б) полохливі, вразливі, замкнуті й сором'язливі; в) схильні до депресії й частіше за своїх однолітків думають про самогубство; г) часто не мають жодного близького друга та успішніше спілкуються з дорослими, ніж із однолітками; д) якщо це хлопчики, вони можуть бути фізично слабшими за своїх ровесників.

Тому фахівець загальноосвітніх навчальних закладів повинен запам'ятати, що ці риси є водночас і причиною, і наслідком булінгу.

Шкільний булінг – явище комплексне, тому, окрім учителів, соціальних педагогів, шкільних психологів до вирішення проблеми повинні долучатись лікарі і психологи, а також батьки.

«Булінг, у тому числі інтернет-хуліганство, залишається багато в чому недооціненим ризиком для добробуту дітей і молодих людей. Щоб покласти край цьому типу насильства ми повинні підвищити обізнаність громадськості щодо шкідливого впливу булінгу, розвинути у вчителів, батьків та однолітків навички виявлення ризиків та повідомлення про випадки булінгу, а також забезпечити підтримку та захист жертв».

Розділ 3

Оцінювання

Деякі вчителі мають особистісні якості, які заважають професійно працювати у навчальному закладі, з дітьми в контексті профілактики булінгу, нажаль вони проявляють ці якості і в процесі викладання певного навчального матеріалу: поводяться відокремлено, не відчують команди, агресивно критикують, перебивають один одного. Тому, намагайтеся звертати увагу учасників, на те, що особисті якості вчителя мають велике значення. Учитель має бути конгруентним – тобто, якщо він проводить заняття «Спорт проти булінгу», то повинен особисто дотримуватися даної концепції, вірити в неї. Інакше сенсу в таких заняттях не буде, діти йому не повірять!!!

Гра як різновид спорту, в усіх своїх формах, є правом кожної дитини. Діяльність, що втілює в собі найкращі цінності безпечної гри без дискримінації, є інструментом для покращення життя дитини. Вона покращує здоров'я дитини, будує впевненість в собі та життєві навички, мобілізує спільноту, сприяє миру та толерантності, вчить таким важливим в житті речам як повага, взаємодія та лідерство. Та найголовнішим є те, що завдяки іграм та спорту навіть найбільш дискриміновані діти можуть насолоджуватися дитинством.

Робота ЮНІСЕФ у сфері «Спорт заради розвитку» заснована на твердому намірі забезпечити кожній дитині право на гру та відпочинок, як засвідчено в статті 31 «Конвенції про права дитини», рівно як і право на спорт, яке окремо відмічено в інших міжнародних угодах.

Спецкурс «Спорт заради розвитку» є нестандартною програмою навчання дітей та підлітків через використання різноманітних засобів фізичного виховання. Саме тому слід контролювати виконавців під час розробки занять. Після проведення кожного заняття в заключній частині фахівець загальноосвітнього навчального закладу повинен проводити стисле обговорення щодо змісту, задаючи наступні питання: 1) Відповідно до схеми педагогічної взаємодії назвіть мету, завдання, методи уроку? 2) Що вдалося? 3) Що треба покращити? 4) Що може бути використано? 5) Чи були посилені щодо булінгу/проактивної позиції/попередження зрозумілими? 6) Чи простежувалась прив'язка заходів із запобігання булінгу/сприяння проактивній позиції/попередження до певних спортивних навичок?

При розкритті теми «Проекти поширення концепції «Спорт заради розвитку» вчителю загальноосвітніх навчальних закладів слід пам'ятати, що **мета проекту** – це опис того позитивного кінцевого результату, який очікується отримати після його виконання. Її необхідно сформулювати так, щоб вона (мета) була зрозуміла навіть для людей, які безпосе-

редньо не мають відношення до програми; **завдання проекту** – конкретні дії, які належить здійснити і такі, що піддаються вимірюванню. Завдання прямо витікають з мети проекту; повинні містити кількісні дані про міру корисності програми, проекту; зміни (поліпшення) відбудуться в результаті здійснення програми.

Оцінка проведеного заняття має здійснюватися за такими критеріями:

Мета. Мета – кінцевий результат, який буде отримано після проведення уроку, заходу (підвищити рівень інформованості 23 учнів 6 класу щодо навичок роботи в команді, відпрацювати в учасників навички прийняття командного рішення тощо).	Зміст. Зміст уроку визначається із заявленої мети для цільової групи, і є результатом для учасників (наприклад: учні розуміють, що таке команда, відпрацьовують навички ефективного спілкування, прийняття рішення).	Рамкові умови. При організації, проведенні уроку, заходу важливе значення мають різні деталі, що прямо не відносяться до визначених елементів шестикутика, однак можуть серйозно вплинути на ефективність навчання, наприклад: стан приміщення, у якому проводиться урок, забезпеченість усіма необхідними матеріалами для проведення уроку, час початку уроку, його тривалість тощо.
Учасники. Визначається цільова група, на яку спрямований урок, захід, та що будуть знати, розуміти, вміти робити учасники (учні) відносно теми «робота в команді».	Педагог. Від умінь педагога, його кваліфікації багато в чому залежить успіх уроку і подальша діяльність його учасників.	Методи. У контексті шестикутика Веблера, метод – обмежений рамковими умовами спосіб реалізації мети уроку через роботу суб'єктів освітньої діяльності (учасників і педагога-тренера) – окрема вправа, структура уроку і т.д.

Моніторинг – періодичне дослідження програми (проекту) за однаковими методами і порівняннями результатів з певними еталонними показниками (індикаторами), відслідковування ходу робіт для порівняння поточного стану справ за планом.

Однією з умов ефективного впровадження програми спецкурсу «Спорт заради розвитку» є наявність у вчителя загальноосвітнього навчального закладу або закладу післядипломної педагогічної освіти перерахованих на рис. 2.2. необхідних знань, ставлень, умінь та навичок, а саме:

ЗНАННЯ	СТАВЛЕННЯ	УМІННЯ/НАВИЧКИ
Обізнаність про природні потреби, права та обов'язки кожної людини. Вікові фізіологічні та психоемоційні особливості.	Позитивне ставлення до себе, свого життя; до своїх життєвих перспектив та планів; до оточуючого середовища та до людей.	Асертивність (уміння відстоювати себе та власну думку; сказати «Ні»; попросити про допомогу або послугу; неагресивне самоствердження).
Усвідомлення природи конфліктів, негативних наслідків їх впливу на організм людини.	Толерантність, прийняття поглядів інших, повага до культурних, регіональних та національних відмінностей.	Здатність до кооперації, групової взаємодії для загального ефекту та якісного результату; гнучкість.
Здатність ідентифікувати природу та причини конфліктів; способи та технології їх мирного врегулювання.	Солідарність. Соціальна відповідальність. Лояльність. Взаємопідтримка, ефективна колективна діяльність за рахунок участі кожного.	Комунікація (активне слухання, вербальне та невербальне спілкування, парафраз). Запобігання ескаляції конфлікту. Конструктивне розв'язання конфлікту.
Знання стадій конфлікту; поширення конфліктогенів; ефективні умови вирішення конфліктів.	Відчуття справедливості, рівності, безпеки, впевненості, захищеності.	Критичне та творче мислення.
Ефективний алгоритм розв'язання конфлікту.	Емпатія.	Аналіз проблеми та прийняття відповідальних рішень.

Рис. 3.1. «Знання, ставлення, уміння та навички» необхідні вчителю загальноосвітнього навчального закладу для ефективного впровадження програми «Спорт заради розвитку»

3.1. Прогнозований результат після вивчення спецкурсу «Спорт заради розвитку»

Учитель, який реалізує програму спецкурсу «**Спорт заради розвитку**» на базі загальноосвітнього навчального закладу **повинен знати:** особливості впливу на організм людини фізичної активності; особливості дітей підліткового віку; чому саме діти-підлітки є найбільш вразливими та незахищеними; як пригнічений фізичний та психоемоційний стан впливає на здоров'я людини; вплив на організм людини негативних емоцій; фізіологічні та психоемоційні особливості дітей молодшого шкільного віку, підліткового та старшого шкільного віку; навіщо необхідно вчитися діяти разом в колективі; причини виникнення конфлікту; умови ефективного розв'язання конфлікту; до чого призводить тривале непорозуміння з однокласниками; чому потрібно навчити дитину/підлітка вміти просити про допомогу, чому це повинно бути нормою поведінки; природу виникнення булінгу; причини та умови виникнення булінгу, особливо в шкільному середовищі; чому підліток не може сам впоратися із проблемами; чому підлітку необхідна допомога та порада дорослих і близьких людей; як і коли застосовувати фізичну активність з метою покращення комунікативних навичок, розвитку навичок групової ефективної взаємодії тощо; як впливає булінг на всіх учасників процесу в залежності від соціальних ролей осіб; які умови та обставини призводять до виникнення булінгу; чому фізична рекреація та елементи спорту є ефективним інструментом у подоланні проблеми булінгу; як спорт може допомогти подолати булінг, агресивну поведінку тощо; чому потрібно займатися колективною діяльністю: активні ігри; туристичні походи; тематичні вечори з рухливими іграми тощо; як діяльність впливає на соціальний клімат в колективі.

Для ефективного впровадження проекту «Спорт заради розвитку» на базі загальноосвітнього навчального закладу вчитель **повинен вміти:** діяти активно, свідомо та цілеспрямовано під час ігрової діяльності, яка спрямована на покращення комунікативних навичок; досягати поставленої колективної мети; співпрацювати з колегами та учнівською молоддю; завжди діяти конструктивно; вчитися бути «лідером» та «виконавцем»; намагатися бути людиною, яка об'єднує навколо себе колектив, може запропонувати цікаву спільну ігрову діяльність; підтримувати слабких та допомагати їм під час виконання більш складних вправ або творчих завдань; аргументовано висловлювати свою думку, навіть якщо вона відмінна від інших думок; розрізняти процес булінга та інші прояви агресивної поведінки; визначати, хто які ролі «грає» в процесі булінгу; характеризувати, як булінг впливає безпосередньо на нього; виявляти, вміти протидіяти булеру та вчити цьому своїх вихованців та колег; розвивати навички комунікативності, позитивного ставлення до оточуючих; намагатися бути дружнім; доброзичливим; допомагати своїм колегам, уч-

ням під час уроку та під час будь-якої позаурочної діяльності – власний приклад та індивідуальний особистісно-орієнтований підхід; відрізняти, як булінг впливає на різних учасників процесу; намагатися аналізувати ситуацію – «чому виник булінг в нашому колективі?»; розуміти необхідність втручання дорослих в процес вирішення проблеми та аргументовано просити їх про допомогу; попереджати активне втягування себе у процес булінгу учнів загальноосвітнього навчального закладу; протидіяти булеру; впливати на поведінку дітей/підлітків та молоді за рахунок власного позитивного прикладу; корегувати поведінку особистості, яка стала об'єктом жорстокого ставлення до себе; вчити школярів відвідувати психолога, користуватися його допомогою; вміти висловлювати свої власні думки, надавати аргументи на їх захист; мати довірливі стосунки із батьками та колегами, які працюють в загальноосвітньому навчальному закладі із виявленням під час тестування контингентом «зони ризику»; ефективно корегувати соціальну атмосферу, завдяки використанню спорту та фізичної активності як ефективної технології зміни поведінки особистості; залучати батьків та фахівців загальноосвітнього навчального закладу до участі в програмах спецкурсу «Спорт заради розвитку».

3

ПЕРЕЛІК КОНТРОЛЬНИХ ПИТАНЬ

1. Визначити вікові (анатомічні, фізіологічні та психоемоційні) особливості дітей молодшого шкільного віку та особливості застосування спорту як ефективного інструменту збереження та відновлення здоров'я (фізичного, психічного та соціального).
2. Визначити вікові (анатомічні, фізіологічні та психоемоційні) особливості дітей-підлітків та особливості застосування спорту як ефективного інструменту збереження та відновлення здоров'я (фізичного, психічного та соціального).
3. Визначити вікові (анатомічні, фізіологічні та психоемоційні) особливості дітей старшого шкільного віку та особливості застосування спорту як ефективного інструменту збереження та відновлення здоров'я (фізичного, психічного та соціального).
4. Вказати основні документи, які визначають стратегію сталого розвитку.
5. Вказати основні державні документи України, які регламентують діяльність фахівців в рамках проекту «Спорт заради розвитку».
6. Визначити основні принципи, на яких ґрунтуються програма «Спорт заради розвитку».

7. Визначити основні пріоритети програми «Спорт заради розвитку».
8. Визначити основні методичні принципи впровадження програми «Спорт заради розвитку» на території України.
9. Визначити, яка допомога повинна надаватися при булінгу всім його учасникам.
10. Визначити сучасні тенденції жорстокого поводження в дитячому середовищі в загальноосвітньому навчальному закладі, такі як: інформаційні залежності сучасного суспільства; кіббербулінг; «хейзінг» та «дідівщина»: різновиди дитячого та молодіжного насилля; табори; спортивні секції, гуртки.
11. Визначити, як спорт (фізична культура / рекреація) може бути інструментом Сталого розвитку особистості.
12. Визначити відмінності в таких поняттях як «спорт вищих досягнень», «спорт для всіх» та «спорт заради розвитку».
13. Визначити, чому проблема жорстокого поводження в дитячому середовищі з позицій сьогодення є особливо актуальною.
14. Визначити умови, при яких булінг стає остаточним процесом, де поляризуються ролі насильника та жертви.
15. Визначити булінг як предмет сучасних науково-практичних інтересів для фахівців у різних галузях.
16. Визначити, які частні аспекти допомоги пропонуються учасникам процесу булінгу фахівцями різних галузей в сучасному суспільстві.
17. Визначити, хто такий булер і чому людина реалізує такий тип поведінки, особливо в умовах сучасного загальноосвітнього навчального закладу.
18. Визначити причини розповсюдженості булінгу в сучасному середовищі, особливо в загальноосвітніх навчальних закладах.
19. Визначити головні пріоритети та методичні особливості, завдяки яким впровадження програми ЮНІСЕФ «Спорт заради розвитку» буде максимально ефективною, особливо в Україні.
20. З якою метою використовується спорт як інструмент соціальних змін для досягнення завдань сталого розвитку?
21. Надати визначення поняття «булінг» та «мобінг».
22. Надати характеристику цілям сталого розвитку.
23. Надати визначення поняття «Сталий розвиток».
24. Надати визначення поняття «Спорт заради розвитку».
25. Надати поняття про міжособистісну жорстокість та колективну жорстокість.

26. Навести приклади булінгу та агресивної, нетолерантної поведінки в сучасному середовищі серед дітей, підлітків та молоді.
27. Надати характеристику особистості (її поведінки), яка є потенційною жертвою булінгу.
28. Надати характеристику протікання процесу булінгу: (переживання учасників процесу: «жертви»; «насильники», «кривдники», «послідовники»; «свідки булінгу – діти»; «свідки булінгу – дорослі»).
29. Надати класифікацію типів адаптації до булінгу.
30. Охарактеризувати вікові та соціальні особливості особистостей, які мають безпосередній вплив на поведінку дитини / підлітка та її реакції на булінг.
31. Охарактеризувати вплив гри на життєдіяльність особистості протягом її навчання в загальноосвітньому навчальному закладі: місце та роль гри; вплив на фізичний та психоемоційний стан; соціальне значення гри.
32. Охарактеризувати спорт як ефективний інструмент для соціальних змін.
33. Охарактеризувати спорт як інструмент сталого розвитку.
34. Охарактеризувати етапи впливу спорту на особистість крізь призму теорії змін.
35. Охарактеризувати, на які категорії здоров'я впливає булінг.
36. Охарактеризувати жорстокість серед дітей та підлітків як міждисциплінарну проблему.
37. Охарактеризувати проблему жорстокості в дитячому середовищі як явище загальносвітове.
38. Охарактеризувати програму «Спорт заради розвитку» запропоновану ЮНІСЕФ як ефективну технологію впливу на соціальне здоров'я людини.
39. Охарактеризувати причини та умови виникнення булінгу в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі.
40. Охарактеризувати фізичну рекреацію та спорт як ефективну технологію протидії булінгу.
41. Охарактеризувати роль дитячих суспільств у виникненні та підтриманні булінгу.
42. Охарактеризувати наслідки процесу булінгу/мобінгу для його учасників на базі загальноосвітнього навчального закладу.
43. Чим поняття «булінг» відрізняється від понять «мобінг», «агресія», «жорстоке поводження» тощо?

44. Охарактеризувати принципи роботи з проблемою булінгу, які є найбільш актуальними та ефективними в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі.
45. Охарактеризувати особливості моніторингу та оцінки програми «Спорт заради розвитку» в Україні.
46. Охарактеризувати соціальні та медико-психологічні аспекти булінгу.
47. Охарактеризувати, як проблеми соціального характеру можуть вирішуватися завдяки програмі «Спорт заради розвитку» на базі сучасного загальноосвітнього закладу в Україні.
48. Охарактеризувати міжнародний досвід використання спорту як ефективної технології протистояння булінгу.
49. Чому ЮНІСЕФ розглядає з позицій сьогодення спорт як важливий та ефективний інструмент впливу на соціальне середовище?
50. Чому необхідно визначати, які властивості спорту можуть бути використані при вирішенні проблем сталого розвитку?
51. Чому важливо передбачати результати вирішення соціальної проблеми за допомогою інтерактивних технологій фізичної активності?
52. Чому важливо визначати мету діяльності, ініціатив у сфері спорту?
53. Чому діти та підлітки є найбільш вразливою групою населення, в якій виникає явище булінгу, особливо в умовах сучасного загальноосвітнього навчального закладу?
54. Чому саме підлітки є цільовою групою програми «Спорт заради розвитку»?
55. Чи є у Вашому загальноосвітньому навчальному закладі політика / протокол стосовно реагування на булінг? *(Практичне обговорення)*?
56. Чи були «повідомлення» щодо булінгу / проактивної позиції / попередження зрозумілими? *(Практичне обговорення)*?
57. Чи простежувалась прив'язка заходів із запобігання булінгу / сприяння проактивній позиції / попередження до певних спортивних навичок? *(Практичне обговорення)*?
58. Чому саме діти та підлітки потребують значної уваги в програмі «Спорт заради розвитку»?
59. Чому важливо у практичній діяльності спиратися на певну теорію чи концепцію?
60. Чому важливо проводити рефлексію під час впровадження програми «Спорт заради розвитку»?

61. Що необхідно для зміни девіантної (злочинної) поведінки людини? *(Зміст правильної відповіді – усвідомлення поведінки як злочинної, пошук «вигоди», тобто мотивація до зміни поведінки)?*
62. Які властивості спорту і яким чином вони можуть впливати на особливості підлітків?
63. Який вид булінгу, на думку дослідників, є найпоширенішим у сучасній школі?
64. Які шкільні заходи можуть підвищувати мотивацію щодо змін?
65. Яким чином спорт використовується для вирішення питань сталого розвитку?
66. Які властивості спорту можуть забезпечити його внесок у вирішення проблеми?
67. Яку роль відіграє спорт (фізична активність) під час вирішення окремих завдань сталого розвитку («Гарне здоров'я», «Якісна освіта», «Сприяння миру» тощо)?
68. Які основні принципи покладені в основу програми «Спорт заради розвитку» задля ефективної зміни соціального середовища загальноосвітнього навчального закладу?
69. Які ефективні форми роботи пропонує ЮНІСЕФ для реалізації програми «Спорт заради розвитку»?
70. Які інтерактивні методи пропонуються для ефективної реалізації проекту «Спорт заради розвитку»?
71. Як впливає булінг на «жертву», «булера», на стороннього спостерігача, навіть якщо він сам не є учасником процесу?
72. Як рекреаційна діяльність може вплинути на соціальну категорію здоров'я людини?
73. Як спорт / фізична активність можуть стати ефективним засобом запобігання виникненню насильства в дитячому та підлітковому середовищі або засобом його корекції?
74. Які зміни відбуваються з особистістю, коли вона приймає участь у цілеспрямованій ігровій діяльності?
75. Які головні цілі сталого розвитку визначені пріоритетними для України?

3.2. Критерії оцінювання та етапи реалізації програми на базі загальноосвітнього навчального закладу

Оцінка – процес детального аналізу результатів діяльності та їх співвіднесення з певними запланованими критеріями. Процедура оцінювання дає можливість визначити ефективність діяльності щодо вирішення конкретної соціальної проблеми. Залежно від того, коли здійснюється оцінка, розрізняють вхідну (базову), поточну та підсумкову. **Вхідна оцінка** здійснюється на початковому етапі виконання роботи (реалізації проекту), коли потрібно оцінити вихідну ситуацію, реалістичність цілей та завдань, доречність та адекватність обраних об'єктів, очікуваних результатів. **Підсумкова оцінка** – це оцінка результатів, яких досягнуто наприкінці діяльності. Тут теж має місце аналіз кількісних та якісних показників здійснення соціального замовлення. Оцінка також буває **внутрішня** і **зовнішня**. Внутрішню оцінку здійснюють люди, що безпосередньо виконують роботу. Зовнішня оцінка може здійснюватися замовником соціального замовлення, незалежними експертами.

Впровадження програми спецкурсу «Спорт заради розвитку» передбачає три види оцінювання: а) поточне мотивуюче оцінювання навчальних досягнень учнів; б) оцінювання умов упровадження курсу в навчальних закладах; в) оцінювання ефективності впливу програми:

- 1) **Поточне оцінювання** навчальних досягнень учнів здійснюють безпосередньо на уроках-тренінгах. **Поточна оцінка** застосовується тоді, коли робота вже здійснюється і потрібно оцінити перебіг подій – чи насправді реальна діяльність відповідає запланованій, чи потрібні якісь кардинальні зміни, додаткові заходи тощо. Вона може містити кількісні (кількість людей, на яких спрямована послуга, кількість наданих послуг, працюючих організацій тощо) та якісні характеристики (які зміни відбулися в поглядах, поведінці отримувачів послуг; як це використали люди для поліпшення ситуації в своїй громаді; що нового було ними ініційовано).
- 2) Для оцінювання знань і ставлень використовують відкриті запитання. Уміння оцінюють шляхом спостереження під час розігрування модельних ситуацій.
- 3) **Оцінювання умов упровадження** на їх відповідність критеріям ефективного навчання за програмою здійснюється шляхом інспектування навчальних закладів за спеціальним листом оцінювання.
- 4) **Оцінювання ефективності впливу програми** є класичним методом оцінювання для програм, метою яких є досягнення змін у поведінці учнів; дає змогу виявити реальні зміни у знаннях, ставленнях, намірах і навичках учнів. Його здійснюють шляхом анонімного та конфіденційного анкетування за спеціальною процедурою «До» і «Після».
- 5) «Моніторинг» та «Оцінка» ефективності впровадження програми спецкурсу на базі загальноосвітнього навчального закладу повинна здійснюватися за наступним протоколом:

Моніторинг відповідає на питання, які починаються словом « ЩО ».	Оцінка відповідає на питання, які починаються словом « НАСКІЛЬКИ ».
Що робиться? Що зроблено? Що за зміни ми провели? Що повинно бути зроблено? Що за труднощі стоять перед нами? І так далі...	Наскільки багато робиться? Наскільки добре це зроблено? Наскільки значущі ці зміни? Наскільки ми здатні зробити це? Наскільки ми здатні подолати ці труднощі? І так далі...

Пропонується також проводити оцінювання в декілька етапів та серед різних груп (окремо кожна група: 1) учні; 2) учителі та фахівці, які працюють в загальноосвітньому навчальному закладі та приймають участь в реалізації проекту «Спорт заради розвитку»; 3) батьки учнів (тих класів, в яких реалізується програма спецкурсу «Спорт заради розвитку» або існує проблема насильства, де необхідно застосовувати заходи щодо вирішення проблеми).

Етапи впровадження, планування та реалізації програми «Спорт заради розвитку» на базі загальноосвітнього навчального закладу:

- ❶ Вхідне анкетування, тестування серед учасників проекту за допомогою медичних працівників, вчителів та психологів загальноосвітнього навчального закладу (тести щодо рівня теоретичної обізнаності за тематикою спецкурсу; тестування рівня фізичної підготовленості (за програмою фізичної культури загальноосвітнього навчального закладу); психологічне тестування за стандартними методиками – визначення рівня емпатії, комунікативності, депресії, агресії, мотивації до навчання, бажання змін, важливості саморозвитку та самореалізації для особистості тощо).
- ❷ Виявлення проблемних вікових груп в загальноосвітньому навчальному закладі на підставі проведеного вхідного оцінювання.
- ❸ Складання плану (місячного, квартального, піврічного, річного) виховної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі та впровадження програми «Спорт заради розвитку» задля змін в поведінці кожної особистості та колективу в цілому.
- ❹ Особлива увага при плануванні приділяється заняттям на таких навчальних предметах як «Фізична культура» та «Основи здоров'я» для всіх вікових груп загальноосвітнього навчального закладу, через впровадження тем навчальних програм «Спорт заради розвитку» та «Спорт проти булінгу».
- ❺ Заключне анкетування, тестування та підведення підсумків щодо ефективності впровадження програми спецкурсу «Спорт заради розвитку» на базі загальноосвітнього навчального закладу.

3.3. Міжпредметні зв'язки в межах професійної підготовки фахівця до вирішення практичних завдань на базі загальноосвітнього навчального закладу

Програма «Спорт заради розвитку» має безпосередній зв'язок із такими навчальними предметами як «Фізична культура» та «Основи здоров'я»; також на заняттях повинні чітко реалізовуватися міжпредметні зв'язки з анатомією та фізіологією людини, теорією та методикою фізичного виховання, основами соціології, педагогікою та психологією, віковою фізіологією та психологією, фізичною рекреацією та фізичною реабілітацією, основами спортивного тренування, спортивними та рекреаційними іграми тощо.

СЛОВНИК ПРОФЕСІЙНИХ ТЕРМІНІВ

Агресія – неспровокований збройний напад однієї держави на іншу із метою загарбання її території, ліквідації чи обмеження її незалежності. Виділяють різновиди агресії: 1) **Інструментальна агресія** (псих). – а) агресія, засвоєна в результаті підкріплення відповідних реакцій; б) агресивна дія, яка є засобом досягнення якої-небудь мети; 2) **Непряма агресія** (у міжнар. праві) – агресія, яка здійснюється силами, що формально не входять до складу регулярних збройних сил якої-небудь держави; 3) **Пряма агресія** (у міжнар. праві) – агресія, яка здійснюється регулярними збройними силами держави.

Акселерація (лат. *acceleration* – прискорення) – прискорення росту й статевого дозрівання, зміни темпу розвитку організму, що позначається і на темпі психічного розвитку; виявляється в тому, що характерні для підліткового віку анатомофізіологічні зміни в організмі виникають раніше, ніж у попередніх десятиліттях.

Аналіз – поділ подумки предмета, явища на складові частини, ознаки, властивості та виділення цих компонентів.

Атрибути людини: стать, вік, темперамент, здоров'я.

Афект – найсильніша емоційна реакція, повністю захоплює людину і підкоряє її думки і рухи (завжди ситуативний, інтенсивний і відносно короткий; постає як наслідок якогось сильного потрясіння).

Безумовний рефлекс – природжений рефлекс, стереотипна реакція організму на біологічно значимі впливи зовнішнього чи внутрішнього середовища; стереотипи поведінки, надбані людиною у постійних умовах зовнішнього середовища, які формувалися в процесі всієї попередньої історії розвитку та передаються у спадковість.

Вегетативна нервова система регулює діяльність внутрішніх органів; включає: 1) нервові вузли, що знаходяться біля внутрішніх органів; 2) чутливу і напівчутливу системи; 3) вищі центри, які розташовані з різних боків стовбура мозку і півкуль.

Відповідальність – поняття, що відбиває об'єктивний, конкретно-історичний характер взаємин між особистістю, колективом, суспільством з погляду свідомого здійснення пред'явлених взаємних вимог; визначає ставлення людини до обов'язку і наслідків своєї поведінки.

Відчуття – психічний процес, що полягає у відображенні мозком властивостей предметів і явищ, станів організму під безпосереднім впливом подразників на відповідні органи чуття; основа знань людини про навколишній світ; відображення властивостей предметів, що виникають у людини при безпосередній дії їх на її органи чуття.

Вік – поняття, що характеризує період (тривалість) життя людини, а також стадії її життя. *Існує чотири підвиди віку:* хронологічний, біологічний, соціальний і психологічний.

Види поведінки притаманні людині: інстинкт, навички, свідоме поведінка.

Види рухових реакцій: 1) *сенсорні реакції* – реакції на зовнішній вплив, у яких реалізований зв'язок сприйняття та адекватного руху; 2) *сенсорна координація*, – включає координацію рухів руки, обох рук та рук і ніг.

Емоції – більш тривалі реакції і ті, що виникають не тільки внаслідок події, яка сталася, а й ті, що передбачаються або згадуються.

Властивості людини: 1) відмінність від інших (стать, темперамент, риси); 2) виявляються у взаємодіях з іншими суб'єктами або предметами навколишнього середовища (особливості поведінки, спілкування, поведінка у конфліктних ситуаціях) – характеризуються умовами їх появи, ступенем прояву та можливостями вимірювання.

Воля дитини розвивається як здатність досягати мети, переборювати зовнішні та внутрішні перешкоди, свідомо регулювати свою поведінку.

Вроджені особливості – типологічні риси вищої нервової діяльності, що є фізіологічною основою темпераментів.

Генетична пам'ять зберігає інформацію, накопичену в процесі еволюції упродовж багатьох тисячоліть; виявляється безумовними рефлексами й інстинктами та передається спадково.

Геніальність – найвищий ступінь у розвитку здібностей.

Головний мозок людини – керує діяльністю всього організму людини; центр нервової системи мислення, волі і почуттів.

Готовність до навчання – період дошкільного дитинства завершується формуванням у дітей психологічної готовності до навчання в школі, основними компонентами якої є мотиваційна, розумова та емоційно-вольова готовність.

Гра – особлива, дуже важлива форма життя дитини в суспільстві.

В ранньому дитинстві основний момент гри – оволодіння предметами і способами дій з ними, а *у грі дошкільника головним стає людина*, її дії та взаємини з іншими людьми; гра набуває рольової форми, дитина вчиться гратися; головне – дотримання правил, обумовлених роллю і сюжетом гри, яка стає спільною, справді колективною; в колективній грі між учасниками виникають реальні стосунки; дитина обирає партнера для гри – за особистим ставленням, симпатією – це створює сприятливий ґрунт для підвищення її виховної ролі в житті.

Група ігор, в яких головним є результат, а не процес: 1) *Дидактична гра* – кілька підготовчих операцій до виконання ігрового завдання; 2)

Гра-драматизація відтворює дію, типovu для персонажу; важливий процес зображення та якості відтворення; 3) **Гра-фантазування** – особливий вияв вигадки, де немає дії, правил, завдання. Усі ігри можна вважати перехідними формами до неігрової, продуктивної діяльності, а також до ігор школярів.

Девіантна поведінка (поведінка, що відхиляється від норми) – це поведінка особистості, яка не відповідає суспільним нормам і приносить шкоду особистості, оточуючим і самому суспільству в цілому. Розрізняють декілька варіантів девіантної поведінки: 1) **Делинквентна поведінка** – стійкий стереотип дій, що відхиляються від норми; дії носять характер правопорушень і проступків; 2) **Кримінальна поведінка** – поведінка, яка пов'язана з порушенням норм кримінального законодавства; 3) **Патологохарактерологічна поведінка** – поведінка, яка обумовлена патологічними змінами характеру, що сформувалися в процесі виховання. При цьому, у виборі своїх вчинків людина керується неадекватними до ситуації мотивами; 4) **Психопатологічна поведінка** – поведінка, яка ґрунтується на психопатологічних симптомах і синдромах – проявах тих чи інших психічних розладів і захворювань; 5) **Аддиктивна поведінка** – поведінка, яка передбачає використання психоактивних речовин або специфічних активностей з метою відходу від реальності і отримання бажаних емоцій, до того, як сформується залежність.

Дискусія – вільний вербальний обмін знаннями, ідеями чи думками між тренером та учасниками групи.

«Дитина-спортсмен» визначається як будь-яка особа віком до 18 років, що бере участь в організованій спортивній діяльності; більшість дітей-спортсменів старші за 10 років (*визначення надається в межах означеного напрямку діяльності, прим. авторів*).

Доросла людина (за визначенням психологів) – стає після 25 років, в неї спостерігається розуміння повної відповідальності за своє життя, за свої рішення, за свої дії.

Дошкільний вік (від 5 до 6–7 років) – останній віковий період дошкільного дитинства; період засвоєння прикладу дорослих (норм, правил поведінки), формування механізмів особистісної поведінки, підкорення свого ставлення до речей та людей ідеальним зразкам, засвоєним від дорослих.

Дружба між батьками та дітьми – один із каналів виховного впливу на дитину; тільки дружні взаємини спонукають підлітка на відвертість, допомагають дізнатися про переживання дитини, впливати на неї, використовуючи для цього силу власного досвіду та авторитету.

Емоції – психічні процеси, які відображають особисту значимість та оцінку зовнішніх і внутрішніх ситуацій для життєдіяльності людини у формі переживання.

Емоційна пам'ять – пам'ять на почуття.

Загальні здібності – притаманні багатьом людям.

Задатки – природні можливості розвитку здібностей кожної людини.

Знання власних рис – шлях до ефективної діяльності та можливість уникнути небезпек або зменшити їх дію на організм людини, зберегти здоров'я.

Запитання – простий і дуже ефективний прийом навчання.

Здібності – психофізіологічні властивості людини, які реалізують функції відображення існуючого світу і регуляції поведінки: відчуття, сприйняття, пам'ять, увага, мислення, психомоторика (рухи, довільні реакції, дії, увага); психічні властивості індивіда, що є передумовою успішного виконання певних видів діяльності. Кожній людині притаманні **загальні здібності**, які виявляються в усіх видах діяльності (розумові здібності, пам'ять, увага) і **спеціальні** (музичний слух, творча уява тощо).

Знання психологічних особливостей кожного вікового періоду (нестійкість і максималізм молоді; висока працездатність і професіоналізм дорослої людини; підвищена образливість, інтерес до спілкування, втомлюваність людей старшого віку) – необхідна умова для забезпечення ефективної праці й результативної поведінки.

Індивідуальні відмінності – психологічні риси, що відрізняють одну людину від іншої; формуються протягом життя людини, в процесі її діяльності й виховання.

Індивідуальний підхід – створює найсприятливіші можливості для розвитку пізнавальних можливостей, активності, схильностей і обдаровань кожного учня.

Індивідуальна свідомість спрямована на зовнішній світ та на внутрішній світ самого себе (самосвідомість: самопізнання, самоконтроль, самовдосконалення).

Інстинктивна поведінка – дії, вчинки, які успадковуються видом «homo sapiens».

Інтелект (розсуд, розуміння) – це розумові здібності людини; здатність людини виділити в ситуації суттєві властивості та адаптувати до них свою поведінку, вміння орієнтуватися в умовах, що склалися, і відповідно до них діяти.

Колектив – є важливим фактором у формуванні особистості підлітка.

Конкретизація – перехід від загального до часткового, зв'язок теорії з практикою, перехід до конкретної дійсності, до чуттєвого досвіду.

Концентрація уваги – стан свідомості, необхідний для того, щоб включитися в діяльність, зосередитися на завданні.

Лекція – вербальне надання інформації тренером (лектором).

Локомоція – є синонімом поняття «рух» (у біології); (від лат. *locus* – місце і *motio* – рух), визначають як сукупність рухів, за допомогою яких тварини переміщуються у просторі (у повітрі, воді, ґрунті тощо).

Людська пам'ять утримує два види інформації: **генетичну (видову)** та **набуту (прижиттєву)**.

Мимовільна пам'ять – запам'ятовування та відтворення, які не мають спеціальної мети щось запам'ятати чи пригадати.

Миттєва пам'ять – форма збереження інформації впродовж незначної миті; інформацію не можна затримати в пам'яті, відтворити; час збереження сліду інформації – 10–60 с.

Мислення – найвища форма відображення реальності та свідомої цілеспрямованої діяльності людини, що направлена на опосередкування, абстрактне узагальнене пізнання явищ навколишнього світу, суті цих явищ і зв'язків між ними.

Мозковий штурм – метод, який легко зрозуміти та застосовувати. Він не вимагає високотехнологічного обладнання чи довготривалої підготовки. Одночасно його результати можна швидко оцінити; метод, при якому всі учасники можуть вільно (без критики і оцінювання з боку ведучого та інших учасників) висловлювати будь-які свої думки, навіть абсурдні та фантастичні, щодо поставленого питання або проблеми.

Молодший шкільний вік – період життя дітей від 6–7 до 11 років.

Моніторинг – періодичне дослідження програми (проекту) за однаковими методами і порівняннями результатів з певними еталонними показниками (індикаторами), відслідковування ходу робіт для порівняння поточного стану справ з планом.

Моторна пам'ять – запам'ятовування, збереження й відтворення рухів, їх величин, амплітуди, швидкості, темпу, послідовності.

Навчання – основна діяльність учнів, під час якої якісно і кількісно розвиваються пізнавальні процеси.

Набута пам'ять зберігає інформацію, яку людина засвоює в процесі життя, від народження до смерті; реалізується в умовних рефlekсах. **Види набутої пам'яті:** рухова, образна, емоційна й символічна (словесна та логічна): 1) **Емоційна пам'ять** – визначає відтворення певного чуттєвого стану при повторному впливі тієї ситуації, у якій цей емоційний стан виник уперше; 2) **Зорова** та **слухова пам'ять** – є образною пам'яттю, коли інформація сприймається і фіксується через певні органи чуття; 3) **Логічна пам'ять** – виявляється у запам'ятовуванні лише суті тексту (головна особливість); 4) **Рухова пам'ять** – пам'ять на позу, положення тіла, професійні та спортивні навички, життєві звички; 5) **Символічна пам'ять** поділяється на **словесну** й **логічну**; 6) **Словесна пам'ять** формується слідом за образною (характерна риса – точність відтворення).

Напруження – стан піднесення, збудження, зосередження сил під час здійснення чого-небудь.

Настрій – найстійкіший емоційний стан; відображає загальне ставлення щодо сприйняття або несприйняття людиною світу.

Насильство – 1) застосування фізичної сили до кого-небудь; 2) застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось.

Нервова система – сукупність структур в організмі, яка об'єднує діяльність усіх органів та систем і забезпечує функціонування організму як єдиного цілого в його постійній взаємодії із зовнішнім середовищем; сприймає зовнішні і внутрішні подразнення, аналізує інформацію, відбирає і перетворює її відповідно до цього регулювання й координує функції організму.

Обговорення – метод, який передбачає активний обмін думками, враженнями, знаннями та досвідом між усіма учасниками тренінгу. Обговорення проводиться для того, щоб узагальнити та підвести підсумки проведеної роботи; щоб учасники усвідомили, сформували або змінили своє ставлення та переконання щодо обговорюваних питань.

Образна пам'ять – пам'ять на уявлення, картини природи й життя, звуки, запахи, смаки.

Обсяг уваги – кількість предметів або явищ, що їх людина утримує одночасно в своїй свідомості.

Обурення – сильне невдоволення, роздратування.

Організм людини – сукупність тілесних (соматичних), біофізіологічних та психічних систем.

Основні життєві потреби дитини в переддошкільному віці – любов, доброта, увага дорослих, ігри та спілкування з однолітками, яскраві переживання.

Основні ознаки властивостей людини: Атрибути – невід'ємні властивості, без яких людину не можна уявити і без яких вона не може існувати (стать, вік, темперамент, здоров'я, мова, спрямованість); **Руси** – стійкі властивості, що проявляються постійно, їх дуже багато (розум, наполегливість, сміливість, ніжність, самостійність тощо); **Якості** – ті властивості, які мають різний ступінь вияву залежно від умов ситуацій (здібності, сприйняття, пам'ять, мислення тощо).

Пам'ять – закріплення, збереження в мозку того, що відбувалося у минулому досвіді людини; здатність людини фіксувати, зберігати і відтворювати інформацію, досвід (знання, навички, уміння, звички); одна із найважливіших функцій людського мозку; відображення реальності, що діяла в минулому; суттєва характеристика пізнавальних здібностей людини.

Переддошкільний вік (від 3 до 5 років) має свої анатомофізіологічні особливості розвитку, особливості психіки і пізнавальної діяльності, особистісного формування дитини.

Переключення уваги – зворотний бік розподілу уваги. Вимірюється швидкістю переходу від одного виду діяльності до іншого. Погане переключення уваги призводить до неуважності.

Підлітковий вік (від 11 до 15 років) – органічне продовження молодшого шкільного віку; має назву «перехідний» – відбувається перехід від дитинства до юності в фізичному, психічному і соціальному аспектах; період складних анатомо-фізіологічних змін в організмі людини; період переходу від дитинства до дорослості, інтенсивного становлення почуттів і волі, спрямованості, готовності жити і діяти так, як живуть і діють дорослі; «критичний вік»; кризи є неминучими, але період може стати важким у вихованні, якщо батьки, вчителі не обізнані з особливостями розвитку підлітків, не звертають на них уваги і продовжують діяти, як раніше або ставлять до них такі вимоги, як до дорослого.

Поведінка за навичками – дії, які склалися і застосовуються у навчанні до автоматизму або шляхом спроб і помилок, або шляхом тренувань.

Почуття – стійкий емоційний стан, який має чітко означений предметний характер і висловлює ставлення до конкретної події/людей та до уявлення.

Психіка – здатність мозку відображати об'єктивну дійсність у формі відчуттів, уявлень, думок та інших суб'єктивних образів об'єктивного світу; властивість нервової системи, завдяки якій: 1) здійснюється зв'язок із зовнішнім світом; 2) координується робота всього організму; 3) організм діє у відповідь на подразнюючі сигнали (рефлекси).

Психічні властивості – сталі душевні якості, що утворюються у процесі життєдіяльності людини і характеризують її здатність відповідати на певні дії адекватними психічними діями (темперамент, досвід, характер, здібності, інтелект тощо).

Психічні процеси – різні форми єдиного, цілісного відображення суб'єктом об'єктивної дійсності (відчуття, сприймання, пам'ять, уява, уявлення, мислення, увага, почуття, воля); короткочасні процеси отримання, переробки інформації та обміну нею (відчуття, сприйняття, пам'ять і мислення, емоції, воля тощо).

Психічні стани відображають порівняно тривалі душевні переживання, що впливають на життєдіяльність людини (настрій, депресія, стрес).

Ранній дитячий вік (від 1 до 3 років) – період істотних змін в анатомо-фізіологічному, психічному розвитку, спілкуванні з дорослими.

Рання юність (від 15 до 18 років) – вік безпосередньої підготовки підростаючої особистості до життя як дорослої людини, вибору профе-

сії, виконання соціальних функцій; пора виникнення і переживання першого кохання, яке відчутно впливає на емоційне життя старшокласника, становлення його особистості; «період утворення пар», перших побачень, перших почуттєвих контактів і відповідного зближення; настає певна стабілізація, врівноваженість у стосунках молоді обох статей; виникають та розвиваються нові форми спілкування з прихованими чи явними еротичними елементами (симпатія, приязнь, флірт, кокетування, залицяння, закоханість).

Реакція напруження – комплекс пристосувальних реакцій організму, направлених на мобілізацію його енергетичних та пластичних ресурсів; крайня межа, вищий ступінь у здійсненні чого-небудь.

Ретардація (лат. retardatio – затримка) – значне відставання розвитку дитини від середніх фізичних і психофізіологічних показників.

Рефлекс – закономірна реакція організму на зміни зовнішнього чи внутрішнього середовища, здійснювана через центральну нервову систему у відповідь на подразнення рецепторів; зв'язок між відчуттям і поведінкою встановлюється переважно в певних ділянках кори головного мозку і, залежно від подразника, відбувається адекватна дія організму.

Риси людини – стійкі особливості поведінки, що повторюються в різних ситуаціях. Вони суттєво впливають на життєдіяльність людини та її безпеку.

Розвиток психіки – результат еволюції нервової системи: під впливом навколишнього середовища ускладнюється нервова система.

Рольова гра – метод навчання, при якому учасники, виконуючи ролі в заданих уявлюваних ситуаціях, набувають певних знань, та відпрацьовують необхідні навички.

Робота в малих групах – метод, який полягає в організації виконання певних завдань групами з кількістю учасників від 3 до 7 осіб.

Розвиток – 1) процес, унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого, вищого; 2) ступінь освіченості, культурності, розумової, духовної зрілості.

Розподіл уваги – здатність людини одночасно концентрувати увагу на декількох об'єктах, що дає можливість виконувати одразу декілька дій.

Рух – 1) спосіб існування матерії, який полягає в безперервній зміні всього сущого і виявляється в безпосередній єдності перервності й неперервності простору і часу; 2) процес розвитку, внаслідок якого відбувається зміна якості предмета, явища і т. ін., перехід від одного якісного стану до іншого, вищого; 3) зміна положення кого-небудь, чого-небудь унаслідок обертання, коливання, переміщення і т. ін.; переміщення транспорту, ходьба в різних напрямках (на вулицях, дорогах і т. ін.); 5) зміна положення тіла або його частин (у людини або тварини); 6) зміна в ду-

шевному стані, викликана яким-небудь почуттям, переживанням і т. ін.; розвиток процесу мислення в людини; 7) громадська діяльність або масовий виступ, спрямований на досягнення певної мети; 8) поняття, яке використовується для позначення будь-яких змін, які відбуваються у Всесвіті; це процес переміщення, зміна положення.

Самооцінка – судження людини про наявність у неї якостей, характерних для певного еталону, зразка; постає як вияв самооцінного ставлення до себе людини, як результат аналізу, порівняння, синтезу; є основним структурним елементом самосвідомості особистості.

Самосвідомість – знання людини про себе як особистості, про свої реальні та потенційні можливості.

Свідомість конкретної людини – знання конкретної людини про оточуючий навколишній світ.

Свідома поведінка – найвищий рівень психічного відображення дійсності та взаємодії людини з навколишнім світом, що характеризує її духовну активність у конкретних історичних умовах.

Синтез – поєднання подумки в єдине ціле окремих частин, ознак, властивостей предметів, явищ або понять.

Слово дорослого – засіб формування перших виявів довільної уваги.

Совість – особлива форма самоконтролю, важливий компонент моральної самосвідомості; постає внаслідок самооцінки особистістю за критеріями добра і зла, справедливості, порядності своїх вчинків і дій; виявляється у формі болісного усвідомлення своїх вад, моральної неадекватності.

Спеціальні здібності – такі властивості, які дають змогу досягти високих результатів у певній галузі діяльності.

Спорт – 1) фізичні вправи (гімнастика, атлетика, спортивні ігри, туризм і т.ін.), які мають на меті розвиток і зміцнення організму; 2) заняття, яким дуже захоплюються, яке здійснюють із завзяттям і пристрастю; 3) (англ. «sport», походить від давньофранцузького «disport» – «дозвілля», «розвага») – організована за певними правилами діяльність людей, що полягає в зіставленні їх фізичних та інтелектуальних здібностей, а також підготовка до цієї діяльності та міжособові стосунки, що виникають в процесі цієї діяльності; 4) це усі форми фізичної активності, які сприяють підвищенню фізичної культури, покращенню психічного благополуччя і соціальної взаємодії, такі як ігри, відпочинок, організовані змагальні види спорту та історично притаманні окремій країні види спорту та ігри (*визначення крізь призму програми «Спорт заради розвитку», прим. авторів*); 5) це практичний та економічно ефективний спосіб, що сприяє досягненню Цілей розвитку тисячоліття ООН; це не розкіш, а надзвичайний засіб сприяння розвитку та досягненню цілей миру (виконавчий ди-

ректор ЮНІСЕФ Керол Белламі); 6) це одночасно і засіб досягнення великої кількості ключових завдань ЮНІСЕФ, і ціль сама по собі, яка стосується реалізації права кожної дитини на гру (*ст. 31 Конвенції про права дитини*).

Спорт для результатів розвитку – рамкові основи результатів та оцінки діяльності у сфері спорту для розвитку розроблені технічною робочою групою коаліції «Спорт для розвитку» під керівництвом Дімітріоса Турунціса (Dimitrios Tourountsis), ст. менеджера організації «Партнерство з соціальних інновацій» (TSIP) та Еммою Хіл (Emma Heel), менеджером з моніторингу та оцінки організації Sported.

Сприймання (сприйняття) – психічний процес відображення предметів і явищ дійсності за безпосередньої їх дії на органи відчуття, що супроводжується розумінням цілісності відображуваного; початковий етап пізнавального процесу, відображення об'єктивної реальності, що діє на органи чуття в даний час; відображення у свідомості людини предметів як цілісних образів при їх безпосередній дії на органи чуття; активний процес, у якому задіяний минулий досвід, очікування, застереження, значимість для людини того, що вона сприймає; поділяються на види за кількома **ознаками**: 1) *провідним аналізатором* (зорове, слухове, дотикове тощо); 2) *формою існування матерії* (простір, час, рух); 3) *активністю* (сприйняття мимоволі й навмисне).

Сталий розвиток (англ. Sustainable development) – 1) це процес економічних і соціальних змін, при якому експлуатація природних ресурсів, напрямки інвестицій, орієнтація науково-технічного розвитку, розвиток особистості та інституційні зміни узгоджені між собою і зміцнюють нинішній і майбутній потенціал для задоволення людських потреб і прагнень (головна мета – забезпечення якості життя людей); 2) розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби; 3) стратегічно пріоритетний шлях організації життя людської спільноти на основі: а) Філософії, етики, способу і психології нового культурно-історичного часу життя і розвитку цивілізації (*«Хартія Землі»*); б) Системи поглядів на управління діями людини щодо навколишнього середовища з метою підвищення якості життя нині живучих і майбутніх поколінь людей (*«Порядок денний на XXI століття»*).

Стать – сукупність анатомо-фізіологічних ознак організму, що забезпечує продовження роду і дає змогу розрізнити у більшості організмів жіночі і чоловічі особливості.

Стійкість уваги – проміжок часу, протягом якого дитина може зосереджуватися на певній діяльності; тривалість привертання уваги до одного й того самого об'єкта або завдання. Стійкість мимовільної уваги, що виникає без зусилля, всього 2–3 сек., довільна увага досягається волевим зусиллям, послабляється через 15 хв. напруженої праці.

Стратегії партнерства – «узгоджений набір демократичних і тих, які безперервно поліпшуються процесів аналізу, дебатів, посилення потенціалу, планування і інвестицій, який поєднує економічні, екологічні та соціальні цілі суспільства, досягаючи компромісу там, де таке поєднання неможливо» (Організація економічного співробітництва та розвитку, 2001).

Стрес – неспецифічна реакція організму у відповідь на несподівану та напружену ситуацію (фізична або психо-емоційна реакція на будь-яку ситуацію); фізіологічна реакція, що мобілізує резерви організму і готує його до фізичної активності типу боротьби, втечі.

Стрессова реакція має різний прояв у різних людей: *активна* – зростає ефективність діяльності, *пасивна* – ефективність діяльності різко зменшується.

Талант – особливі здібності, які виявляються у творчому розв'язанні завдань, а людей, яким вони притаманні називають талановитими.

Темперамент – індивідуально-типологічна характеристика людини, яка виражається в силі, напруженості, швидкості та врівноваженості перебігу її психічних процесів; риса, яка визначає індивідуальність кожної людини. Виділяють *типи темпераменту*: *сангвінік* (сильний, врівноважений, рухливий), *холерик* (сильний, невраїноважений), *флегматик* (сильний, врівноважений, інертний), *меланхолік* (слабкий, гальмівний).

Теорія змін – це спосіб описати те, як програми чи проекти сприятимуть здійсненню позитивного впливу на суспільство.

Тренінг – процес, результати котрого прогнозуються, направлений на досягнення визначеної мети, завдань, у якому визначені суб'єкти (ведучий, цільова група), способи (зміст, методи), ресурси (рамкові умови), його проведення потребує дотримання певної послідовності (алгоритму).

Увага – форма психічної діяльності людини, що виявляється в її спрямованості й зосередженості на певних об'єктах з одночасним абстрагуванням від інших; спрямованість та зосередженість у свідомості на об'єктах або явищах, що сприяє підвищенню рівня сенсорної, інтелектуальної та рухової активності. *Основні функції уваги* – вибір впливів, регулювання і контроль діяльності доти, доки не буде досягнута її мета.

Узагальнення – виділення на підставі порівняння головного, загального, особливого або часткового, що є характерним для певного явища, предмета, об'єкта.

Умовивід – специфічна форма зіставлення кількох суджень.

Умовні рефлекси – поведінка, яку набувають у результаті навчання або у разі дій, які часто повторюються, особливо якщо послідовність їх

виконання довго залишається незмінною; дозволяє виконувати дії у напівавтоматичному режимі (динамічний стереотип).

Урахування індивідуальних особливостей учнів у навчанні та вихованні – пристосування прийомів, методів і форм педагогічного впливу до індивідуальних їх особливостей з метою забезпечення запрограмованого рівня розвитку особистості, а не пристосування мети і змісту навчання і виховання до окремого учня.

Уява – психічний процес створення образів предметів, ситуацій, обставин через використання наявних у людини знань в новій комбінації.

Фізіологічною основою сприйняття є складна аналітико-синтетична діяльність усієї кори головного мозку.

Функція лівої півкулі – оперування вербально-знаковою інформацією, читання, рахунок.

Функція правої півкулі – оперування образами, орієнтування у просторі, розрізнення музичних тонів, розпізнання складних предметів, продукування сновидінь.

Характер – сукупність стійких психічних властивостей людини, які виявляються у її поведінці й діяльності; є стрижнем особистості, одним із важливих показників її індивідуальності; сталі риси особистості, що формуються і проявляються в її діяльності і спілкуванні та зумовлюють типові для неї способи поведінки.

Шкільний булінг – явище комплексне, тому, окрім учителів, соціальних педагогів, шкільних психологів до вирішення проблеми повинні долучатись лікарі і психологи, а також батьки.

Якості людини – ті властивості, які виявляються залежно від умов, ситуацій; впливають на життєдіяльність людини: здібності, емоційні та вольові якості.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Дисертації, монографії:

1. Боднар І.Р. Теоретико-методичні основи інтегративного фізичного виховання школярів I–III груп здоров'я: автореф. дис. ... д-ра наук з фіз. виховання та спорту: [спец.] 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Боднар Іванна Романівна; Львів держ. ун-т фіз. культури. – Львів, 2014. – 40 с.
2. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика : монографія / З.В. Герасимчук. – Луцьк: Надстир'я, 2008. – 528 с.
3. Герасимчук З.В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика : монографія / Герасимчук З. В., Поліщук В.Г. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. – 516 с.
4. Гнітецький Л. В. Формування потреби займатися фізичними вправами у дітей молодшого шкільного віку: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту: [спец.] 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Гнітецький Леонід Володимирович; Волин. держ. ун-т імені Лесі Українки. – Луцьк, 2000. – 16 с.
5. Дубович К.В. Механізми державного управління системою надання соціальних послуг: автореф. дис. ... д. держ. упр.: спец. 25.00.02. / К.В. Дубович. – Київ, 2016. – 37 с.
6. Левків В.І. Використання засобів української народної фізичної культури у фізичному вихованні дітей молодшого шкільного віку: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. виховання і спорту: [спец.] 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / Левків Володимирович Іванович; Волин. держ. ун-т імені Лесі Українки. – Луцьк, 1998. – 16 с.
7. Наукові засади розробки стратегії сталого розвитку України: монографія / ІПРЕЕД НАН України, ІГ НАН України, ІППЕ НАН України. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2012. – 714 с. Додаток 1. – С. 635; Додаток 2. – С. 651.
8. Приступа Є.Н. Становлення і розвиток педагогічних основ української народної фізичної культури: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: [спец.] 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки» / Приступа Євген Никодимович; Ін-т пед. АПН України. – Київ, 1996. – 48 с.
9. Приступа Є.Н. Українські народні ігри: монографія / Є.Н. Приступа, В.І. Левків, О.В. Слімаковський. – Львів: ЛДУФК, 2012. – 432 с.
10. Приступа Є. Українські народні рухливі ігри, розваги та забави: методологія, теорія і практика: [монографія] / Євген Приступа, Олег Слімаковський, Микола Лук'яненко. – Дрогобич, 1999. – 449 с.

Навчальні посібники, методичні рекомендації:

11. Боберський І. Рухові забави та ігри / упоряд. Є.Н. Приступа. – Львів, 1994. – 64 с.
12. Дидактичні ігри з м'ячами: навч. посіб. / Є.Н. Приступа, Ю.В. Петришин, Б.А. Виноградський, Р.Л. Петрина, В.М. Пасічник. – Львів: ЛДУФК, 2014. – 206 с.

13. Європейська інтеграція: навч. посіб. для студ. ВНЗ та слухач. магістер. підготов. за напрямом «Держ. упр.» / за заг. ред. проф. І.А. Грицяка та Д.І. Дзвінчука. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. – 464 с.
14. *Зганяйко Г.В. Пустовалов В.О.* Рухливі ігри: навч.-метод. посіб. – Черкаси, 2012. – 105 с.
15. Здорова школа: аспекти освітньої політики: навч. посіб. / О.І. Шиян, Ю.О. Павлова, М.А. Іванова [та ін.]; за ред. О. Шиян. – Львів, 2010. – 216 с.
16. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України № 34, 35, 36, 2005. – 49 с.
17. *Кліш І.С.* Використання засобів етнопедагогіки у фізичному вихованні дітей до 3-х річного віку: метод. посіб. / І.С. Кліш. – Луцьк: [б. в.], 1998. – 66 с.
18. *Кругляк О.Я.* Рухливі ігри та естафети в школі. Посібник для вчителя. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 80 с.
19. *Лях Т.Л.* Методика організації волонтерських груп: навч. посіб. / Т.Л. Лях. – К.: ун-т імені Б. Грінченка, 2010. – 160 с.
20. Методика використання інтегрально-розвивальних м'ячів у інтелектуальному та фізичному розвитку дітей («Інтегрально-розвивальні м'ячі»): а.с. № 37947 Україна / Є.Н. Приступа, Б.А. Виноградський, Р.П. Петрина, Ю.В. Петришин, А.М. Окопний, В.М. Пасічник – Зареєстр. 12.04.11.
21. *Онопрієнко О.М.* Рухливі ігри, естафети і спортивні свята у ВНЗ: навч.-метод. посіб. / О.М. Онопрієнко. – Черкаси: ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2014. – 104 с.
22. Право Європейського Союзу. Особлива частина: навч. посіб. / за ред. М.Р. Аракеяна, О. К. Вишнякова. – К.: Істина, 2010. – 528 с.
23. *Приступа Є.* Вплив фізичної рекреації на збереження і зміцнення здоров'я сучасної людини / Є. Приступа, Н. Завидівська // Фізична рекреація: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту / Є.Н. Приступа, О.М. Жданова, М.М. Линець [та ін.]; за наук. ред. Є. Приступи. – Дрогобич: Коло, 2010. – Ч. 1, розд. 3. – С. 88–130.
24. *Приступа Є.Н.* Джерела вивчення народної фізичної культури українців: метод. матеріали на допомогу вчителю фіз. культури / Є.Н. Приступа; за заг. ред. Л. О. Мазура. – Львів: ЛОНМІО, 1995. – 5 с.
25. *Приступа Є.Н.* Найдавніші витоки українських народних ігор та забав: метод. матеріали на допомогу вчителю фіз. культури / Є.Н. Приступа, В.І. Левків; за заг. ред. Л.О. Мазура. – Львів: ЛОНМІО, 1995. – 10 с.
26. *Приступа Є.Н.* Народні ігри українців в системі релігійно-обрядових свят: метод. матеріали на допомогу вчителю фіз. культури / Є.Н. Приступа, В.І. Левків; за заг. ред. Л.О. Мазура. – Львів: ЛОНМІО, 1995. – 28 с.
27. *Приступа Є.Н.* Народна фізична культура українців / Є.Н. Приступа. – Львів: УСА, 1995. – 254 с.
28. *Приступа Є.* Рекреаційні ігри / Є. Приступа, О. Жданова, П. Мартин // Фізична рекреація: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання

- і 33 спорту / Приступа Є.Н., Жданова О.М., Линець М.М. [та ін.]; за наук. ред. Євгена Приступи. – Дрогобич: Коло, 2010. – Ч. 2, розд. 4. – С. 276–305.
29. *Приступа Є.Н.* Рухові ігри та забави / Є.Н. Приступа, О.М. Вацеба. – Л.: Троян, 1992. – 88 с.
30. *Приступа Є.Н.* Система народних знань про фізичний розвиток і фізичне виховання: метод. рек. / Є.Н. Приступа, В.Д. Чекас. – Л.: ЛТЕА, 1995. – 46 с.
31. *Приступа Є.* Соціально-культурні аспекти рекреації / Є. Приступа, Н. Завидівська, П. Мартин // Фізична рекреація: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту / Приступа Є.Н., Жданова О.М., Линець М.М. [та ін.]; за наук. ред. Євгена Приступи. – Дрогобич: Коло, 2010. – Ч. 1, розд. 2. – С. 57–88.
32. *Приступа Є.Н.* Традиції української національної фізичної культури / Є.Н. Приступа, В.С. Пилат. – Львів: Троян, 1991. – Ч. 1. – 104 с.
33. Рухливі і спортивні ігри в школі: навч. посібник / А.О. Демчишин, В.М. Артюх, В.А. Демчишин, Й.Г. Фалес. – К.: Освіта, 1992. – 173 с.
34. Сучасні підходи до використання ігрової діяльності у виховному процесі / Упорядник Я.М. Шуль. – Тернопіль: Астон, 2004. – 56 с.
35. *Твердохліб Ж.О., Погребенник Л.І.* Рухливі ігри для сучасної школи: Методичні матеріали. – Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 62 с.
36. Фізична рекреація: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту / Приступа Є.Н., Жданова О.М., Линець М.М. [та ін.]; за наук. ред. Є. Приступи. – Дрогобич: Коло, 2010. – 448 с.

Наукові видання:

37. *Вовканич А.* Фізичні вправи як складова реабілітаційного процесу дітей з розладами особистості і поведінки / А. Вовканич, Є. Приступа, Х. Самолук // Спортивна наука України. – 2011. – № 5. – [Електронний ресурс] – URL: <http://www.sportscience.org.ua>
38. *Голубець М. А.* Розвиток «сталій» чи «збалансований»? / М.А. Голубець // Український географічний журнал. – 2006. – № 2. – С. 66–69.
39. *Зимовець Н.В.* Освітній тренінг як інтерактивна технологія діяльності корекційна педагогіка / Н.В. Зимовець // Імідж сучасного педагога / Наук.-практ. освітньо-популярний журнал Полтавського нац. пед. університету імені В.Г. Короленка, Полтавського ОІППО. – Полтава, 2014. № 4(143). – С. 26–30.
40. *Зимовець Н.В.* Соціальні медіа як засіб формування професійної компетентності викладача вищої школи / Н.В. Зимовець, М.А. Цимбал // Актуальні проблеми педагогіки: зб. наук. праць / ДНУ ім. Олеса Гончара, редкол.: В.А. Гладуш та ін. – Д., 2014. – Вип. 1. – С. 62–69.
41. *Зимовець Н.В.* Соціально-педагогічна діяльність як чинник розвитку особистісного потенціалу / Н.В. Зимовець, О.М. Воробйова // Актуальні проблеми педагогіки: зб. наук. праць / ДНУ ім. Олеса Гончара, редкол.: В.А. Гладуш та ін. – Д., 2014. – Вип. 1. – С. 54–61.
42. *Іванашко О.Є.* Психологічний зміст соціально-перцептивних уявлень дошкільників в усвідомленні здорового способу життя / О.Є. Іванаш-

- ко, Є.Н. Приступа // Науковий вісник Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки. – Луцьк, 1999. – № 7. – С. 118–121.
43. *Лях Т.Л.* Проблеми нормативно-правового забезпечення волонтерської діяльності в Україні / Т.Л. Лях // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка: зб. наук. пр. / [гол. ред. М.О. Носко]. – Чернігів: ЧНПУ, 2012. – Т. 2. Вип. 104. – Сер. Педагогічні науки. – С. 111–115.
44. *Поліщук В.Г.* Понятійно-категоріальний апарат політики стимулювання сталого розвитку регіону / В.Г. Поліщук // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 11. – С. 168–173.
45. *Приступа Є.* Глобалізація підготовки кадрів у галузі фізичного виховання і спорту / Євген Приступа, Анджей Рокіта // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні: зб. наук. пр. – Рівне, 2003. – Вип. 3, ч. 2. – С. 29–34.
46. *Приступа Є.* Глобалізаційні тенденції в системі підготовки фахівців галузі фізичного виховання і спорту в Європі / Євген Приступа // Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2004. – № 4. – С. 125–129.
47. *Приступа Є.Н.* Інтереси і потреби молоді у сфері проведення культурно-спортивних заходів / Є.Н. Приступа, Т.В. Палагнюк // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. – Харків, 1999. – № 1. – С. 4–6
48. *Приступа Є.* Концепції вільного часу людини, як важливої категорії рекреації / Євген Приступа, Аркадіуш Жепка, Лех Войцех // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наук. моногр. / за ред. С. С. Єрмакова. – Харків, 2007. – № 1. – С. 106–112.
49. *Приступа Є.Н.* Народна фізична культура українців в етнопедагогіці українців / Є.Н. Приступа // Вісник Львів. держ. ун-ту імені Івана Франка. Серія педагогічна. – Львів, 1995. – С. 22–30.
50. *Приступа Є.* Рекреація, як соціально-культурне явище, різновид і результат діяльності / Євген Приступа, Аркадіуш Жепка, Владімеж Лара // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наук. моногр. / за ред. С. С. Єрмакова. – Харків, 2007. – № 1. – С. 112–120.
51. *Приступа Є.Н.* Сучасні тенденції в системі підготовки фахівців галузі фізичного виховання і спорту в Європі / Є.Н. Приступа // Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи: зб. наук. пр. – Дрогобич, 2005. – Вип. 4. – С. 387–395.
52. *Приступа Є.* Тенденції підготовки фахівців фізичного виховання і спорту в Європі / Євген Приступа, Анджей Рокіта // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. пр. / за ред. С.С. Єрмакова. – Харків, 2003. – № 15. – С. 124–130.
53. *Приступа Є.Н.* Теоретичні та методичні аспекти кваліфікації засобів народної фізичної культури / Є.Н. Приступа, В.І. Левків, Р.С. Мозола // Традиції фізичної культури в Україні: зб. наук. ст. – Київ, 1997. – С. 115–131.

54. Приступа Є.Н. Українські народні ігри в фізичному вихованні дітей / Є.Н. Приступа, О.В. Бік, О.В. Слимаковський // Традиції фізичної культури в Україні: зб. наук. ст. – Київ, 1997. – С. 153–162.
55. Приступа Є. Формування потреби у руховій активності дорослих на засадах урахування особливостей їхньої мотивації та інтересів / Євген Приступа, Ігор Ріпак // Вісник Львів. нац. ун-ту. Серія: Педагогіка. – Львів, 2001. – Вип. 15, ч. 2. – Л., 2001.
56. Приступа Є. Якість життя людини: категорії, компоненти та їх вимірювання / Приступа Євген, Куриш Назарій // Фізична активність, здоров'я і спорт. – 2010. – № 2. – С. 54–63.
57. Хвесик М. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України / М. Хвесик, І. Бистряков // Економіка України. – 2012. – № 6. – С. 4–12.

Матеріали Міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференцій:

58. Зимовець Н.В. Механізми педагогічної реабілітації вимушено переміщених осіб, які постраждали внаслідок конфлікту в Україні / Н.В. Зимовець // XI міжнародна соціально-педагогічна конференція «Проблеми соціалізації та резосоціалізації особистості», 4–6 червня 2015 року, м. Луцьк. Тези.
59. Зимовець Н.В. Формування проектної компетентності особистості в освітньому середовищі шляхом реалізації соціальних ініціатив / Н.В. Зимовець // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Провідна роль освітнього досвіду у становленні особистості». 05–25 квітня 2014 р. м. Дніпропетровськ. – С. 169–171.
60. Лях Т. Л. Формування професійних компетентностей майбутніх фахівців – соціальних педагогів / Т.Л. Лях, Т.П. Спіріна // Современная наука и её роль в государстве: материалы IX (XLIX) Международной научно-практической конференции по философским, филологическим, юридическим, педагогическим, экономическим, психологическим, социологическим и политическим наукам (Украина, г. Горловка, 25–26 сентября 2014 г.). – Горловка: ФЛП Пантюх Ю. Ф., 2014. – с. 37–42.
61. Приступа Є.Н. Ефективність використання українських народних ігор у дитячих дошкільних закладах м. Львова / Є.Н. Приступа, О.В. Бік // Фізична культура та спорт – важливий фактор виховання особистості та зміцнення здоров'я населення: тези звітної наук.-практ. конф. викл. ЛДІФК за 1994 р. – Львів, 1995. – С. 21–22.
62. Приступа Є.Н. Методологія рухової активності людини / Є.Н. Приступа, І.М. Ріпак // Патріотичне виховання української молоді засобами фізичної культури та козацької педагогіки: матеріали II обл. наук.-практ. конф. – Суми, 2001. – С. 161–164.
63. Приступа Є. Напрямки вивчення народної фізичної культури / Євген Приступа, Орест Бік // Підготовка спеціалістів фізичної культури і спорту в Україні: матеріали I Респ. наук.-практ. конф. – Луцьк, 1994. – С. 343–345.
64. Приступа Є.Н. Народні дитячі та юнацькі ігри і забави Галичини / Є.Н. Приступа, О.В. Бік // Роль фізичної культури в здоровому способі життя: [тези доп.] III Регіон. наук.-практ. конф. – Львів, 1992. – С. 22–24.

65. Приступа Є.Н. Національний ідеал тілесної досконалості в українській народній фізичній культурі / Є.Н. Приступа // Актуальні проблеми національного виховання студентської молоді: матеріали регіон. наук.-практ. конф. – Івано-Франківськ, 1995. – С. 60–61.
66. Приступа Є. Стан здоров'я школярів та можливості його корекції засобами фізичного виховання / Є. Приступа, А. Вовканич, Ю. Петришин // Актуальні проблеми розвитку спорту для всіх: досвід, досягнення, тенденції: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. – Тернопіль, 2012. – С. 122–126.
67. Приступа Є. Теоретико-методичні аспекти класифікації українських народних ігор / Євген Приступа, Орест Бік // Спорт і національне відродження: тези доп. наук. конф. – Львів, 1994. – Ч. 1. – С. 210–214.
68. Приступа Є.Н. Українська народна фізична культура у фізичному вихованні дітей / Є.Н. Приступа, В.І. Левків, О.В. Бік // Фізична культура, спорт та здоров'я нації: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Вінниця, 1994. – Ч. 1. – С. 175–176.

Інші видання:

69. Приступа Є. Чи здатен національний спорт консолідувати українську націю / Євген Приступа // Республіканець. – 1995. – № 1/2. – С. 89–90.
70. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття»: Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.): Пер. з англ. – 2-ге вид. – К.: Інтелсфера, 2000. – 360 с.
71. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Обласні консультації. Липень – вересень 2016 року. Департамент економічної стратегії та макроекономічного прогнозування Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та Представництво Організації Об'єднаних Націй в Україні. – Київ. – 36 с.

Навчальні посібники, наукові видання іноземними мовами та закордонні наукові видання:

72. Bodnar I. Efficiency of inclusive physical education lessons for schoolchildren with minor deviations in health / Bodnar Ivanna, Prystupa Eugene // Postapy rehabilitacji. – T. 28. № 3. – Warszawa, 2014. – P. 13–19.
73. Prystupa E. Pedagogical aspects of using popular folk active games in the educational process in the physical training / Prystupa Eugeniusz // Czlowiek i Ruch. – 2001. – Nr. 1, cz. 1. – P. 32–36.

Інтернет-ресурси:

74. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций [Електронний ресурс] – URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml
75. Динник І. Розвиток української держави у контексті реалізації стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» / І. Динник // «Ефективність державного управління»: Збірник наукових праць. – 2015. – Вип. 43. [Електронний ресурс] – URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/edu_43/fail/35.pdf
76. Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию [Електронний ресурс] – URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtml

77. Макосій С.Д. Зарубіжний досвід реалізації стратегії сталого розвитку / С.Д. Макосій // [Електронний ресурс] – URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/6/81.pdf>
78. Постанова Верховної Ради України «Про забезпечення сталого розвитку сфери фізичної культури і спорту в Україні в умовах децентралізації влади» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016. – № 47. – С. 804. [Електронний ресурс] – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1695-19>
79. Приступа Є.Н. Концепція вільного часу людини як важлива категорія рекреації / Є.Н. Приступа // Спортивна наука України. – 2008. – № 5. – С. 9–22. – [Електронний ресурс] – URL: www.sportscience.org.ua
80. Приступа Є. Рекреація як соціально-культурне явище, різновид і результат діяльності / Євген Приступа, Аркадіуш Жепка, Войцех Лара // Спортивна наука України. – 2008. – № 3. – [Електронний ресурс] – URL: <http://www.nbu.gov.ua>
81. Проект Закону про Концепцію сталого розвитку України (№ 3234 від 25.04.2001). [Електронний ресурс] – URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?skl=4&pf3516=3234
82. Проект Постанови про Концепцію переходу України до сталого розвитку (№ 5749 від 02.07.2004). [Електронний ресурс] – URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5749&skl=5
83. Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004–2015 роки: Указ Президента України від 28.04.2004 р. № 493/2004. – [Електронний ресурс] – URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=025IS95668&abz=3>ЮСР. Надійшла до редколегії 30.03.2016 р.
84. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. [Електронний ресурс] – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
85. Проекти концепції сталого розвитку України: можливість їх вдосконалення та застосування [Електронний ресурс] – URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1566>
86. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»» від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс] – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1695-19>
87. Цілі сталого розвитку 2016–2030 // [Електронний ресурс] – URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
88. Цілі сталого розвитку: Україна. Результати національних консультацій. 09.08.2016 [Електронний ресурс] – URL: <http://sd4ua.org/tsili-stalogo-rozvytku-ukrayina-rezultaty-natsionalnyh-konsultatsij/>
89. Що таке сталий розвиток? Базові документи. Інтеграція [Електронний ресурс] – URL: <http://sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/>
90. Summary Human Development Report 2013. The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World [Електронний ресурс] – URL: http://hdr.undp.org/en/media/HDR2013_EN_Summary.pdf

ДОДАТКИ

«Спорт заради розвитку» – Оцінка учасника програми

Ім'я (за бажанням):

Навчальний заклад (за бажанням):

(БУДЬ-ЛАСКА, ПОСТАВТЕ «Х» НАПРОТИ ВАШОГО ВАРІАНТУ ВІДПОВІДІ)

ТВЕРДЖЕННЯ	Абсолютно не погоджуюся	Не погоджуюся	Дещо не погоджуюся	Нейтрально	Дещо погоджуюся	Погоджуюся	Повністю погоджуюся
Знання та розуміння ініціативи навчальної програми «Спорт заради розвитку»							
1. У мене достатньо знань та розуміння ініціативи «Спорт заради розвитку», щоб пояснити цю концепцію іншим учителям							
2. Мої знання достатні для того, щоб з'ясувати, наскільки ініціатива «Спорт заради розвитку» пов'язана з моєю роллю в якості вчителя фізкультури							
Пропагування, підтримка та сприяння ініціативі «Спорт заради розвитку» в Україні							
3. Я володію вміннями і компетенцією, достатньою для того, щоб виступати у підтримку внеску ініціативи «Спорт заради розвитку» в національні пріоритети розвитку							
4. У мене є можливість для того, щоб виступати у підтримку внеску ініціативи «Спорт проти булінгу» в національні пріоритети розвитку							
5. Я володію вміннями і компетенцією для того, щоб підтримати розробку програми «Спорт проти булінгу» у школах							
6. У мене є можливість підтримати розробку програми «Спорт проти булінгу» у школах							
7. Я володію вміннями і компетенцією, необхідною для підтримки впровадження програми «Спорт проти булінгу» у школах							
8. У мене є можливість підтримувати впровадження програми «Спорт проти булінгу» у школах							

Проведення занять в рамках ініціативи та навчальної програми «Спорт заради розвитку» для інших вчителів та фахівців, які здійснюють професійну діяльність в загальноосвітніх навчальних закладах							
9. Я володію вміннями і компетенцією, необхідною для проведення занять «Спорт заради розвитку» для інших вчителів							
10. У мене є можливість проводити заняття «Спорт заради розвитку» для інших вчителів							
Моніторинг та оцінка внеску навчальної програми «Спорт заради розвитку» в Україні							
11. Я володію вміннями і компетенцією, необхідною для здійснення моніторингу та оцінки програми «Спорт проти булінгу» в Україні							
12. У мене є можливість здійснювати моніторинг та оцінку програми «Спорт заради розвитку» в Україні							

* Якщо Ви відповіли «Абсолютно не погоджуюся» чи «Не погоджуюся» на будь-яке з питань, будь-ласка, поясніть чому

.....

ЧАСТИНА В

- 1

Який аспект навчальної програми «Спорт заради розвитку» виявився найціннішим, найактуальнішим для Вас?

.....
- 2

Що можна, на Вашу думку, поліпшити в навчальній програмі «Спорт заради розвитку»?

.....
- 3

Будь-ласка, вкажіть напрямки, де Вам потрібна додаткова інформація/навчання/підтримка за навчальною програмою «Спорт заради розвитку»?

.....
- 4

Надайте інші коментарі щодо навчальної програми «Спорт заради розвитку»?

.....

Дякуємо за участь!

«Спорт проти булінгу» – Оцінка учасника заняття-тренінгу

Ім'я (за бажанням):

Навчальний заклад (за бажанням):

(БУДЬ-ЛАСКА, ПОСТАВТЕ «Х» НАПРОТИ ВАШОГО ВАРІАНТУ ВІДПОВІДІ)

ТВЕРДЖЕННЯ	Абсолютно не погоджуюся	Не погоджуюся	Дещо не погоджуюся	Нейтрально	Дещо погоджуюся	Погоджуюся	Повністю погоджуюся
Знання та розуміння ініціативи «Спорт проти булінгу»							
1. У мене достатньо знань та розуміння ініціативи «Спорт проти булінгу», щоб пояснити цю концепцію іншим учителям							
2. Мої знання достатні для того, щоб з'ясувати, наскільки ініціатива «Спорт проти булінгу» пов'язана з моєю роллю в якості вчителя фізкультури							
Пропагування, підтримка та сприяння ініціативі «Спорт проти булінгу» в Україні							
3. Я володію вміннями і компетенцією, достатньою для того, щоб виступати у підтримку внеску ініціативи «Спорт проти булінгу» в національні пріоритети розвитку							
4. У мене є можливість для того, щоб виступати у підтримку внеску ініціативи «Спорт проти булінгу» в національні пріоритети розвитку							
5. Я володію вміннями і компетенцією для того, щоб підтримати розробку програми «Спорт проти булінгу» у школах							
6. У мене є можливість підтримати розробку програми «Спорт проти булінгу» у школах							
7. Я володію вміннями і компетенцією, необхідною для підтримки впровадження програми «Спорт проти булінгу» у школах							
8. У мене є можливість підтримувати впровадження програми «Спорт проти булінгу» у школах							

Проведення занять в рамках ініціативи «Спорт проти булінгу» для інших вчителів							
9. Я володію вміннями і компетенцією, необхідною для проведення занять «Спорт проти булінгу» для інших вчителів							
10. У мене є можливість проводити заняття «Спорт проти булінгу» для інших вчителів							
Моніторинг та оцінка внеску програми «Спорт проти булінгу» в Україні							
11. Я володію вміннями і компетенцією, необхідною для здійснення моніторингу та оцінки програм «Спорт проти булінгу» в Україні							
12. У мене є можливість здійснювати моніторинг та оцінку програм «Спорт проти булінгу» в Україні							

* Якщо Ви відповіли «Абсолютно не погоджуюся» чи «Не погоджуюся» на будь-яке з питань, будь-ласка, поясніть чому

.....

ЧАСТИНА В

- 1 Який аспект заняття-тренінга «Спорт проти булінгу» виявився найціннішим для Вас?
- 2 Що можна, на Вашу думку, поліпшити в програмі заняття-тренінга «Спорт проти булінгу»?
- 3 Будь-ласка, вкажіть напрямки, де Вам потрібна додаткова інформація/навчання/підтримка за програмою заняття-тренінга «Спорт проти булінгу»?
- 4 Надайте інші коментарі щодо програми «Спорт проти булінгу»?

Дякуємо за участь!

Навчальне видання

ДЕРЕВ'ЯНКО Вікторія Василівна

ПОГОНЦЕВА Оксана Вадимівна

ЗАХАРЧУК Іван Романович

В'ЯЛА Оксана Миколаївна

СПОРТ ЗАРАДИ РОЗВИТКУ

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА СПЕЦКУРСУ

для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів

Дизайнер-верстальник

Гуменюк Антоніна

Редактор-коректор

Голованова Інна

Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. 6,96.

Наклад 2000 примірників. Зам. 17-175.

Видавець і виготовлювач ПП «Видавництво «Фенікс»

03067, м. Київ, вул. Шутова, 13Б

www.fenixprint.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК за № 271 від 07.12.2000 р.

